

Elina Niemi

SURU LASTENKIRJALLISUUDESSA

Kasvatustieteiden ja kulttuurin tiedekunta
Kandidaatintutkielma
Helmikuu 2023

TIIVISTELMÄ

Elina Niemi: Suru lastenkirjallisuudessa
Kandidaatintutkielma
Tampereen yliopisto
Kasvatustieteiden tutkinto-ohjelma
Helmikuu 2023

Tässä kandidaatintutkielmassa tarkasteltiin surun ulottuvuuksia lastenkirjallisuudessa. Tutkimuksessa selvitettiin, millaiset tekijät aiheuttavat surua lastenkirjallisuudessa, millaisia surureaktioita kirjallisuudessa esiintyy ja millaisia keinoja kirjat esittävät surun ratkaisemiseksi. Tutkimuksessa tarkasteltiin myös eri julkaisuajankohtina julkaistujen teosten sisältöjen samankaltaisuuksia ja eroavaisuuksia. Teoriaosuudessa keskityttiin surun, lastenkirjallisuuden, kuvakirjojen ja tunnekasvatuksen käsitteisiin, jotka olivat tutkimuksen kannalta keskeisiä käsitteitä.

Tutkimus toteutettiin laadullisesti ja analyysimenetelmänä käytettiin aineistolähtöistä sisällönanalyysia. Aineistona oli 15 suomenkielistä lapsille suunnattua kuvakirjaa, jotka oli julkaistu vuosina 2001–2007 ja 2018–2022. Osa kirjoista oli käänöskirjallisuutta, jotka oli käännetty alkuperäiskieleltä suomeksi.

Tutkimustuloksista laadittiin luokat surun aiheuttajille, surureaktioille sekä surun ratkaisukeinoille. Surun aiheuttajat jaettiin neljään yläluokkaan: konfliktitilanne, menetys, yksinäisyys ja muut. Näistä yleisin surun aiheuttaja oli konfliktitilanne. Surureaktiot jaettiin kolmeen yläluokkaan: psykologisiin, sosiaalisiin ja fyysisiin surureaktioihin. Näistä sosiaaliset surureaktiot olivat yleisin reaktiotapa suruun. Vastaavasti surun ratkaisukeinot jaettiin kolmeen yläluokkaan: muiden hahmojen tuki, muistelu ja muut. Surun ratkaisukeinoista korostui erityisesti muiden hahmojen tuki. Tulokset osoittivat, että surua aiheuttavat tekijät, surureaktiot sekä surun ratkaisukeinot olivat muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta hyvin samankaltaisia julkaisuajankohdasta riippumatta. Tutkimustulosten pohjalta todettiin myös, että lastenkirjallisuuden esittämät surun aiheuttajat, surureaktiot ja surun ratkaisukeinot peilaavat lapsen maailmaa, ja että aineiston kirjallisuus soveltuu tunnekasvatuksen tueksi.

Avainsanat: suru, lastenkirjallisuus, tunnekasvatus, kuvakirjat

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -ohjelmalla.

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	5
2	TEOREETTINEN VIITEKEHYS	7
2.1	Surun määrittelyä	7
2.2	Lapsen surukokemus.....	9
2.3	Lastenkirjallisuuden määrittelyä.....	10
2.4	Lastenkirjallisuuden mahdollisuudet surutyössä.....	11
2.5	Tunnekasvatus.....	12
2.6	Kuvakirjat tunnekasvatuksen välineenä.....	13
3	TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	15
3.1	Tutkimustehtävä ja -aineisto	15
3.2	Menetelmät	16
3.3	Aineiston hankinta.....	16
3.4	Aineiston analyysi	17
4	TULOKSET	20
4.1	Surua aiheuttavat tekijät	20
4.1.1	<i>Konfliktitilanne</i>	21
4.1.2	<i>Menetys</i>	22
4.1.3	<i>Yksinäisyys</i>	23
4.1.4	<i>Muut</i>	23
4.2	Surun ilmentyminen	24
4.2.1	<i>Psykologiset reaktiot</i>	25
4.2.2	<i>Sosiaaliset reaktiot</i>	26
4.2.3	<i>Fyysiset reaktiot</i>	27
4.3	Keinot surun ratkaisemiseksi	27
4.3.1	<i>Muiden hahmojen tuki</i>	28
4.3.2	<i>Muistelu</i>	29
4.3.3	<i>Muut</i>	29
5	POHDINTA	31
5.1	Tutkimustulosten tarkastelu	31
5.2	Tutkimuksen luotettavuus ja eettisyys	36
5.3	Jatkotutkimusaiheet	37
	LÄHTEET	38
	LIITTEET	42
	Liite 1: Tutkimusaineisto	42

TAULUKOT

TAULUKKO 1.	ESIMERKKI ENSIMMÄISTÄ TUTKIMUSKYSYMYSTÄ KOSKEVAN ANALYYSIN KULUSTA KIRJASTA AINA JA IKUISESTI	18
TAULUKKO 2.	ESIMERKKI TOISTA TUTKIMUSKYSYMYSTÄ KOSKEVAN ANALYYSIN KULUSTA KIRJASTA AINA JA IKUISESTI	19

TAULUKKO 3.	ESIMERKKI KOLMATTÄ TUTKIMUSKYSYMYSTÄ KOSKEVAN ANALYYSIN KULUSTA KIRJASTA <i>AINA JA IKUISESTI</i>	19
TAULUKKO 4.	SURUA AIHEUTTAVAT TEKIJÄT	20
TAULUKKO 5.	SURUREAKTIOT	24
TAULUKKO 6.	SURUN RATKAISUKEINOT	27

KUVIOT

KUVIO 1.	TUNNEKARTTA.....	9
----------	------------------	---

1 JOHDANTO

Hansen ja Zambo (2007) määrittelevät tunteet fysiologisiksi ja psykologisiksi tuntemuksiksi, joita yksilöt kokevat vastineena heidän kokemilleen tapahtumille. Lapsen emotionaalinen kehitys on yksilöllistä ja tunteet rakentuvat askeleittain vuorovaikutuksessa toisten kanssa. Tunteet ovat mukana jokapäiväisessä elämässä ja etenkin pienet lapset tarvitsevat apua tunteiden tunnistamisessa ja sanoittamisessa. Lasten tunnetaitojen kehitystä voidaan tietoisesti tukea tunnekasvatuksen avulla ja se on hyvin merkityksellistä lasten hyvinvoinnin kannalta. (Ng & Sun, 2022; Opetushallitus, 2022a.) Tunnekasvatuksen merkitys on huomioitu myös varhaiskasvatuksen kentällä: varhaiskasvatusta ohjaavassa Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet -asiakirjassa on mainittu, että lapsella tulee olla mahdollisuus kehittää tunnetaitojaan varhaiskasvatuksessa. Varhaiskasvatuksen kasvattajilla onkin tärkeä merkitys lasten emotionaalisen oppimisen edistämisessä ja sitä tukevan pedagogiikan toteuttamisessa. Lasten emotionaalista oppimista voidaan edistää esimerkiksi nimeämällä omia ja toisten tunteita sekä erilaisten elämysten ja kokemusten kautta. (Jalovaara, 2006; Opetushallitus, 2022b; Stillman ym., 2018.)

Suru on tärkeä ja luonnollinen tunne, jota jokainen kokee elämässään (Erkkilä ym., 2003). Surun kokeminen on hyvin yksilöllistä ja surua aiheuttavat tekijät sekä surureaktiot voivat vaihdella yksilöstä ja tilanteesta riippuen. Varhaiskasvatuksen kontekstissa lapsille surua tuottavia tekijöitä voivat olla esimerkiksi erotilanteet, läheisen ikävöinti sekä torjutuksi tulemisen kokemukset (Lipponen & Pursi, 2022). Lapset voivat kokea surua myös esimerkiksi läheisen kuollessa, vanhempien avioeron takia tai ystävyysuhteiden katkeamisen seurauksena (Erkkilä ym., 2003). Vaikka suru on luonnollinen tunne, lapsen suruun voi liittyä toisaalta myös erilaisia haasteita. Erkkilän ja kollegoiden (2003) mukaan lapsen voi olla vaikea tuoda suruaan esille ja toisaalta aikuisen voi olla vaikeaa kohdata lapsen surua. Aikuisen tehtävä on kuitenkin tukea lasta surun keskellä ja löytää keinot, miten sanoittaa surua lapselle.

Kirjallisuus tarjoaa pienille lapsille sellaisia tietoja ja taitoja, joita tarvitaan elämässä (Aerila & Kauppinen, 2021). Heikkilä-Halttusen (2015) mukaan kuvakirjojen avulla voidaan opetella tunteiden tunnistamista ja kirjat voivat tarjota lohtua erilaisissa elämän kriisitilanteissa. Lastenkirjallisuuden hyödyt on huomioitu esimerkiksi kirjallisuusterapiaan liittyvissä tutkimuksissa, joissa lastenkirjat on todettu toimiviksi välineiksi vaikeiden asioiden käsittelyssä (Heath ym., 2005). Näin ollen on tärkeää, että varhaiskasvatuksen henkilöstö huomioi kirjallisuuden mahdollisuudet tunnetaitoja koskevassa pedagogiikassa ja päivittävät lastenkirjatuntemustaan säännöllisesti (Aerila & Kauppinen, 2021). Tarkempi perehtyminen lastenkirjojen sisältöön ei kuitenkaan aina ole mahdollista ja lastenkirjojen määrän kasvaessa voi olla vaikeaa tuntea kovinkaan monen kirjan sisältöä. Kirjojen avulla voidaan tukea myös lasten tunnetaitojen kehitystä, joka on hyvin merkityksellistä nykypäivänä. Näin ollen lastenkirjojen sisällölliselle tutkimukselle on tarvetta.

Tutkimuksessa perehdytään lastenkirjallisuuteen surun näkökulmasta. Aiempaa tutkimusta surusta lasten kuvakirjoissa on tehnyt muun muassa Kokko (2012), joka tarkasteli läheisen menettämisen kokemusta Riitta Jalosen ja Kristiina Louhen kuvakirjoissa. Tutkimusaineisto koostuu 15 lasten kuvakirjasta, joiden julkaisuajankohdat ovat 2001–2007 ja 2018–2022. Tutkimuksessa tarkastellaan kirjoissa esiintyviä surua aiheuttavia tekijöitä, sureaktioita ja kirjojen tarjoamia keinoja surun käsittelyyn. Tutkimuksessa vertaillaan myös kirjojen sisältöjen samankaltaisuuksia ja eroavaisuuksia kahden edellä mainitun julkaisuajankohdan välillä. Toisin sanoen tutkimus tarjoaa tietoa aineiston sisällöstä surun tunteeseen painottuen ja tuloksia voidaan hyödyntää varhaiskasvatuksessa tarkoituksenmukaisen kirjallisuuden valinnassa.

Johdantoluvun jälkeen käsitellään tutkimuksen teoreettista viitekehystä. Teoriaosuudessa avataan tutkimuksen kannalta keskeiset käsitteet, jotka ovat suru, lastenkirjallisuus, tunnekasvatus ja kuvakirjat. Teoriaosuuden jälkeen tarkastellaan tutkimuksen toteutusta sekä esitellään tutkimustulokset. Tämän jälkeen pohdintaosiossa tutkimustuloksia pohditaan teoriaan peilaten ja lopuksi tarkastellaan tutkimuksen eettisyyttä ja luotettavuutta sekä esitellään jatkotutkimusaiheita.

2 TEOREETTINEN VIITEKEHYS

Tässä luvussa käsitellään tutkimuksen teoreettista taustaa ja keskeisimpiä käsitteitä, jotka ovat suru, lastenkirjallisuus, tunnekasvatus ja kuvakirjat.

2.1 Surun määrittelyä

Kielitoimiston sanakirja määrittelee surun menetyksen tai muun ikävän tapahtuman aiheuttamaksi voimakkaaksi ja pitkäkestoiseksi mielihahan tunteeksi (Kotimaisten kielten keskus & Kielikone Oy, 2022). Surua ilmiönä on tutkittu ja käsitteellistetty hyvin vähän, ja suruun liittyvä tutkimus sekä käsitteistö perustuvat pääosin psykologiaan ja lääketieteeseen (Lipponen & Pursi, 2022). Psykologisesti suuntautunut tutkimus näkee surun ihmismielessä tapahtuvana työstämisen prosessina, jonka päätyttyä sureva jatkaa normaalia elämää. Toisaalta surun käsite voidaan määritellä eri tieteenaloilla myös toisin. (Pulkkinen, 2016.) Surun moninaisuudesta kertoo myös se, että englannin kielessä sille on määritely useampia kuvaavia termejä, kuten "grief" ja "mourning". Termi "grief" tarkoittaa menetystä koskevien ajatusten ja tunteiden kokonaisuutta, joita henkilö kokee sisällään ja termi "mourning" viittaa ilmaistuun suruun, kuten itkemiseen (Poijula, 2002). Suomen kielessä termi "suru" kattaa molemmat edellä mainitut termit ja surun voidaan katsoa olevan kattokäsite monelle siihen liittyvälle tuntemukselle (Lipponen & Pursi, 2022).

Nykyisessä surututkimuksessa on päädytty siihen, että surussa voidaan erottaa akuutti suru, jonka kesto vaihtelee yksilön mukaan, ja siitä seuraava sopeutumisprosessi, joka kestää loppuelämän ajan. Surukokemus on hyvin yksilöllistä ja riippuu muun muassa yksilön persoonallisuudenpiirteistä ja aiemmista elämäkokemuksista. Toisaalta myös kulttuuri ja sosiaaliset turvaverkostot vaikuttavat suruprosessin kulkuun. (Hirvonen, 2020; Itkonen, 2020.) Koska suruun liittyy subjektiivinen, kulttuurinen ja sosiaalinen aspekti, sille

on vaikea määrittää tiettyä yksilinjaista määritelmää: suru onkin hyvin kokonaisvaltainen ilmiö.

Suru on yksi perustunteista ja siihen liittyy erilaisia psykologisia surureaktioita. Surun alkuvaiheessa koetaan usein hätää, epäuskoa ja hämmennystä tilanteeseen liittyen. Tunnereaktioihin voi sisältyä myös vihaa ja lamaannusta sekä merkityksettömyyden tunnetta. Suomen Mielenterveysseuran tunnekartan (kuvio 1) mukaan suru voi lisäksi näkyä pettymyksenä tai apeutena ja sen takana voi olla esimerkiksi ulkopuolisuuden tunnetta, kaihoa, ikävää tai syyllisyyden tunnetta. (Pihlaja, 2018; Poijula, 2002.) Surureaktiot voivat näkyä myös yksilön käyttäytymisessä. Tällaisia sosiaalisia surureaktioita ovat esimerkiksi sosiaalinen vetäytyminen, itkeminen, yliaktiivisuus ja vähentynyt kiinnostus ihmissuhteisiin sekä organisoituu toimintaan (Poijula, 2002). Surulla on myös fysiologisia seurauksia ja se voi kuormittaa elintoimintoja monin tavoin. Suru aktivoi samoja aivoalueita, jotka aktivoituvat fyysisen kipukokemuksen yhteydessä sekä osin sellaisia aivoalueita, jotka aktivoituvat psyykkisen kivun yhteydessä. (Lahti & Partonen, 2020.) Erilaisia fyysisiä reaktioita suruun voivat Poijulan (2002) mukaan olla esimerkiksi päänsärky, pahoinvointi ja rintakipu. Suru voi siis sairastuttaa niin fyysisesti kuin psyykkisestikin heikentäen ihmisen toimintakykyä, vaikka suru itsessään ei ole sairaus. Tämän vuoksi on tärkeää, että sureva hakee ja saa tarvittaessa apua tilanteeseensa. Olennaista on, että surua ei kielletä tai kiirehdiä, koska se on luonnollinen osa ihmiselämää. (Itkonen, 2020.)

ILO	INNOSTU- NEISUUS	HUOJENNUS	RENTOUS	ONNI		
PELKO	HUOLI	UJOUS	NOLOUS	AHDISTUS	LAMAAN- NUS	
RAKKAUS	HELLYYS	IHASTUS	KIINTYMYS	LUOTTAMUS		
SURU	ULKOPUO- LISUUS	PETTYMYS	APEUS	KAIHO	IKÄVÄ	SYYL- LISYYS
VIHA	TURHAU- TUMINEN	NÖYRYTYYS	ÄRTYMYS	KATEUS	RAIVO	
HÄMMÄSTYS	JÄNNITYS	ÄLLISTYS	HELPOTUS	ILAHTUMINEN		

KUVIO 1. Tunnekartta

2.2 Lapsen surukokemus

Lapsen surukokemus on yksilöllistä ja voi ilmetä eri tavoin. Dyregrovin (2008) mukaan yleisiä surureaktiota lapsilla ovat ahdistus, univaikeudet, surullisuus ja ikävöinti, viha ja käytöshäiriöt, häpeän ja syyllisyyden tunteet, koulussa ilmenevät ongelmat sekä fyysiset oireet. Suru voi ilmentyä myös lapsen leikeissä (Poijula, 2016). Mercurion ja McNameen (2006) mukaan lapsen reaktio menetykseen riippuu lapsen intellektuaalisesta, emotionaalisesta ja sosiaalisesta kehitystasosta. Tämä on usein yhteydessä lapsen ikään: pienemmät lapset eivät välttämättä reagoi menetykseen yhtä voimakkaasti kuin isommat lapset. Pienen lapsen ajattelu ei ole vielä täysin kehittynyt ja elämäkokemuksen sekä tiedon puute rajoittavat ymmärrystä kuolemasta ja vaikeuttavat surusta selviytymistä. Pikkulasten on myös vaikea kestää surun tunteita ja he saattavat vältellä surusta koituvaa tunnetta, jonka aikuinen voi tulkita surullisuuden puuttumisena. Aikuisen onkin tärkeää kuunnella lasta aktiivisesti, jotta hän voi ymmärtää lapsen surukokemusta. (Poijula, 2016.) Kun aikuinen havainnoi ja kuuntelee lasta, hän

voi sensitiivisesti tarvittaessa korjata lapsen käsityksiä surun aiheeseen liittyen. Ikätason mukainen keskustelu auttaa lasta ymmärtämään tapahtunutta paremmin ja tuottaa levollisuutta kontrollin tunteen kautta. Surun keskellä on olennaista, että lapsen ympärillä on turvallisia aikuisia, joilta voi tarvittaessa hakea turvaa ja hellyyttä, ja jotka pitävät kiinni arjen rutiineista. (Kärkkäinen, 2020.) Jääskeläisen (2017) mukaan on myös tärkeää, että lapset näkevät aikuisen surua, jotta lapselle muodostuu kosketuspinta omaan suruunsa eikä lapsi kokisi surua torjuttavana ja hämmentävänä tunteena. Myötätuntoinen ja pakottamaton tuki sekä tunteiden sanoitus ja apuna oleminen helpottavat lapsen surua ja tyyntyttävät lasta. On kuitenkin huomattava, että lapsi ei välttämättä koe luottamusta aikuiseen tunnepitoisessa tilanteessa, jolloin lapsi voi tietoisesti piilottaa tunteensa aikuiselta. Vaikeista tunteista, kuten surusta, voi olla helpompia kertoa vertaisille kuin aikuisille. (Köngäs, 2019.) Lipponen ja Pursi (2022) mainitsevatkin tutkimuksessaan, että varhaiskasvatuksen kontekstissa lapset oppivat suremaan ja lohduttamaan sekä aikuisen että vertaisryhmän kanssa.

2.3 Lastenkirjallisuuden määrittelyä

Aerila ja Kauppinen (2021) määrittelevät lastenkirjallisuuden kirjallisuudeksi, joka on kirjoitettu lapsia varten. Lastenkirjallisuudelle on ominaista sidonnaisuus aikaan, vallitseviin kasvatuserinteisiin sekä lapsikäisyyteen: aikakauden mukaan lastenkirjoissa esiintyvät teemat ja sisällöt voivat poiketa hyvinkin paljon toisistaan. Lastenkirjallisuuden valikoimasta löytyy teoksia eri-ikäisille ja erilaisille lukijoille, ja siihen lukeutuvat niin kuvakirjat, helppolukuiset kirjat, lastenkirjat kuin nuortenkirjat (Marttinen, 2007). Lastenkirjallisuuden käsite on kuitenkin moninainen ja sen määritelmää voidaan tarkastella useasta eri näkökulmasta. Mustolan (2014a) mukaan lastenkirjallisuutta voidaan tarkastella käsitteellisestä, lapsi- ja kirjakeskeisestä sekä kirjallisuudenlajin näkökulmasta. Käsite ”lapsi” määritellään YK:n Lasten Oikeuksien sopimuksessa henkilöksi, joka on alle 18-vuotias. Määritelmä voi kuitenkin olla myös erilainen ajallisesta ja kulttuurisesta kontekstista riippuen. Myös kirjallisuuden käsitteen määritelmästä on eri näkemyksiä, mutta yleensä se määritellään kirjoitukseksi, jolla on tiettyjä ominaisuuksia. Käsitteellisestä näkökulmasta tarkasteltuna onkin haasteellista

antaa lastenkirjallisuuden käsitteelle mitään tiettyä määritelmää, koska lapsen ja kirjallisuuden käsitteistäkään ei ole yksiselitteistä määritelmää.

Mustolan (2014a) mukaan lapsi- ja kirjakeskeisestä näkökulmasta tarkasteltuna olennaista määrittelyssä on se, tarkastellaanko lastenkirjallisuutta kirjan ominaisuuksien näkökulmasta vai lasten lukukokemusten näkökulmasta. Kirjakeskeisessä näkökulmassa korostuvat itse kirja ja sen ominaisuudet. Lapsikeskeisessä näkökulmassa taas korostuvat lapsen näkökulma ja lukukokemukset, ja nykyaikana juuri lapsikeskeisen kirjallisuuden merkitys on noussut. Lastenkirjallisuus huomioi nykyään paremmin lasten lukukokemukset ja lastenkirjallisuutta tuotetaan yhä enemmän juuri lapsen tarpeisiin ja lapsen näkökulman huomioiden. Muutos liittyy siihen, että lapsuutta arvostetaan nykypäivänä enemmän ja se nähdään omana merkityksellisenä elämänvaiheena. Lapsikeskeisyys näkyy myös siinä, että lastenkirjallisuus ottaa aiempaa enemmän huomioon myös lasten erilaiset lukemisen tarpeet, mielenkiinnon kohteet sekä luku- ja kielitaidon. (Aerila & Kauppinen, 2021.)

Kirjallisuudenlajiin perustuvasta näkökulmasta lastenkirjallisuus määritetty yleisön, lukijakunnan sekä lukijakunnan iän mukaan. Kyseisestä näkökulmasta tarkasteltuna lastenkirjallisuus määritellään sateenvarjogenreksi, jonka alle voidaan laajalti sijoittaa eri luokkia ja kategorioita: lastenkirjallisuus voidaan jakaa esimerkiksi epiikkaan, lyriikkaan ja draamaan. (Mustola, 2014a.)

2.4 Lastenkirjallisuuden mahdollisuudet surutyössä

Lastenkirjallisuus on hyvä apuväline vaikeiden asioiden käsittelyssä (Aerila & Kauppinen, 2021). Kuvakirjatrendit ovat muuttuneet ja 2000-luvulta lähtien aiemmin arkaluonteisina pidettyjen aiheiden, kuten surun ja kuoleman, luontevampi kuvaus on yleistynyt. Vaikeita asioita käsittelevä lastenkirjallisuus toimii peilipintana lasten ongelmille ja tarjoaa lukijalle mahdollisuuden käsitellä kielteisiä tunteita, kuten yksinäisyyden tunnetta tai erilaisia pelkoja. Lapsilukijan lukukokemuksen kannalta on tehokasta käyttää minäkertojaa: lapsi pystyy samaistumaan kirjan kertojaan ja saa kokemuksen siitä, että joku kokee samankaltaisia tunteita surun keskellä kuin lapsi itse. Lapsi oppii surutyön tekemistä erityisesti sellaisten kirjojen avulla, jotka ovat surullisia, mutta loppuratkaisultaan myönteisiä tai rohkaisevia. (Heikkilä-Halttunen, 2010.)

Kirjojen hyödyntäminen kuntouttavana ja parantavana välineenä vaikeiden asioiden keskellä on ominaista kirjallisuusterapialle. Se on luovan terapian muoto, jossa hyödynnetään satuja sekä lasten omia suullisia ja kirjallisia tuotoksia ennaltaehkäisevästi sekä parantavana välineenä. Traumaattisissa tilanteissa tapahtunutta käsitellään ensin etäännyttävien tarinoiden avulla ja edetään askeleittain kohti traumaattisen tapahtuman käsittelyä. Vähemmän traumaattisen tapahtuman tai jonkin tietyn ongelman käsittelyn apuna voidaan sen sijaan käyttää suoraan täsmäkirjoja. (Mäki & Arvola, 2009.)

Varhaiskasvatuksen näkökulmasta haasteena on se, että kasvattajat voivat kokea hankalaksi lukea vaikeita aiheita käsitteleviä teoksia lapsille (Mustola, 2014b). On kuitenkin huomattava, että lapselle luettavan kirjan ei välttämättä tarvitse lainkaan kertoa surusta antaakseen toivoa surusta selviytymiseen. Olennaista on, että kirjat soveltuvat lasten ikään, kehitystasoon sekä elämäntilanteeseen erityisesti kuolemasta kertovien kirjojen kohdalla. (Erkkilä ym., 2003.)

2.5 Tunnekasvatus

Jokaisella on synnynnäinen perusta tunnekokemuksille ja tunteet koetaan ennen kaikkea kehollisina tuntemuksina sekä fysiologisina muutoksina. Tunteet ohjaavat yksilön havaintoja ja auttavat toimimaan eri tilanteissa tarkoituksenmukaisesti. Ne auttavat määrittämään ja tunnistamaan omaa itseä sekä oman persoonan pysyvyyttä. Tunteet määrittävät myös sensitiivisyyttä ja niillä on varhaislapsuudessa kommunikatiivinen ja motivaatioon liittyvä tarkoitus. Lisäksi ne sopeuttavat yksilön tunnetilaa ympäristönsä tunnetilaa vastaavaksi. Tunteita ei tule tukahduttaa, vaan ne tulee ottaa vastaan sellaisenaan, sillä torjutut tunteet voivat pahimmillaan tuottaa muun muassa mielenterveydellisiä haittoja. (Jääskeläinen, 2017; Pihlaja, 2018.)

Pihlajan (2018) mukaan lapsen emotionaalinen kehitys ja tunteiden tarkastelu on olennainen osa lapsen kokonaisvaltaista hyvinvointia. Tämän vuoksi on tärkeää, että lapsen tunnetaitojen kehitystä tuetaan. Tunnetaitoihin lukeutuvat Jääskeläisen (2017) mukaan tunteen tunnistaminen, sietäminen, säätely, ilmaiseminen, purkaminen ja käsittely sekä niistä seuraava voimaantuminen. Tunnetaitojen harjoittelulla on monia hyötyjä: harjoittelun avulla

lapsen itsetuntemus kasvaa ja lapsi saa kokemuksia siitä, että pystyy itse vaikuttamaan oloonsa, ajatuksiinsa ja tunteisiinsa. Tunnetaitojen harjoittelu kehittää myös sosiaalisia taitoja, sillä tunteiden hallinta helpottaa ryhmässä ja sosiaalisissa tilanteissa toimimista. Tunteiden tunnistaminen, ilmaisu ja säätely on lapselle kuitenkin vielä vaikeaa, koska tunnetaidot ja ajattelu eivät ole vielä täysin kehittyneet. Olennaista lapsen tunnetaitojen kehityksen tukemisessa onkin aikuisen apu: aikuinen auttaa lasta laajentamaan tunneskriptejään nimeämällä tunteita sekä keskustelemalla lapsen kanssa tunteiden syistä sekä keinoista hallita tunnereaktioita (Koivula & Laakso, 2017). Tunnetaitoja tulee harjoitella toistuvasti tositilanteissa lapsen näkökulmaan perustuen: aikuinen toimii mallina, mutta lapsen tulee itse saada kokea, oivaltaa ja harjoitella tunnetilanteita. Tarkoituksena on saada tutkia, tuntea ja kokea olevansa hyväksytyt sekä saada tukea kaikenlaisten tunteiden käsittelyyn. (Jalovaara, 2006; Jääskeläinen, 2017.)

2.6 Kuvakirjat tunnekasvatuksen välineenä

Kuvakirja on usein lapsen ensimmäinen kirja. Kuvakirjat ovat Heikkilä-Halttusen (2015) mukaan kirjoja, joissa teksti ja kuvat ovat tasapainossa keskenään ja parhaimmillaan täydentävät toisiaan. Kuvakirjoissa on yleensä paljon kuvia, joilla on sisällöllisesti ja laadullisesti tärkeä tehtävä, ja ne käyvät vuoropuhelua tekstin kanssa (Mikkonen, 2015). Kuvakirjan kuvat voivat Fältin (2014) mukaan toimia täydentävän roolin sijaan toisaalta myös itsenäisesti tuoden esiin merkityksiä, jotka eivät ilmene tekstistä. Kuvakirjojen kuvitukselle on kuitenkin ominaista kertovuus ja esittävyys: sen avulla voidaan esimerkiksi kuvata vakuuttavasti kirjan hahmoja sekä antaa vihjeitä kirjan tulevista tapahtumista. Kuvituksen avulla voidaan myös vahvistaa tekstiin sitoutumista ja parhaimmillaan se lisää kirjan synnyttämää lumoa. (Aerila & Kauppinen, 2021.) Kuvakirjoilla on usein kertova luonne, vaikkakaan se ei ole kuvakirjoille välttämätöntä (Mikkonen, 2015).

Kuvakirjojen avulla lapset voivat muun muassa oppia, kokea esteettisiä elämyksiä sekä saada yhdessä lukemisen ja katselemisen kokemuksia. Yhdessä lukemisella on monia hyötyjä: se, että lapsi kokee tullessa kuulluksi ja tuntee itsensä arvokkaaksi, on tärkeää niin lapsen identiteetin kuin tunne-elämän kehityksen kannalta. (Heinimaa, 2001.) Nikolajevan (2013) mukaan kuvakirjat tarjoavat mahdollisuuden tunnetaitojen opetteluun sekä kuvien että tekstin

kautta, ja niiden hyödyllisyys tunnetaitojen opettamisessa on huomattu aiemmissa tutkimuksissa. Ne soveltuvat hyvin myös monikielisille lapsille, koska kuvat tukevat tekstin ymmärtämistä (Aerila & Kauppinen, 2021). Kasvattajat voivatkin tukea lapsen tunnetaitojen kehitystä kirjallisuutta hyödyntämällä, sillä satujen avulla tunnetaitoja voidaan opettaa varhaiskasvatusikäisille lapsille mielekkäällä tavalla. Olennaista on, että kasvattajat käyvät keskustelua lasten kanssa kirjan tapahtumista lukemisen jälkeen. Näin voidaan palata lasten kokemusmaailmaan satuun liittyen ja tutustua sadun herättämiin tunteisiin. Kirjassa esiintyvät tunnetilanteet kannattaa käydä lasten kanssa läpi niin sanotun Ruler-mallin avulla, johon sisältyvät tunteiden havaitseminen, ymmärtäminen, sanoittaminen, ilmaiseminen ja säateleminen. Lasten kanssa voidaan käydä keskustelua esimerkiksi siitä, miten kirjoissa esiintyvien hahmojen toiminta vaikuttaa toisiin sekä kuvia hyödyntämällä ilmentää sitä, miltä erilaiset tunteet näyttävät. (Hansen & Zambo, 2007; Köngäs, 2019.)

Viime vuosina lapsille on tehty monia täsmäkirjoja tunnekasvatuksen tueksi. Täsmäkirjoissa sanoitetaan tiettyä tunnetta ja tunnetilannetta, ja niissä tarjotaan usein ohjeita myös aikuisille siitä, miten kirjan teemoja voi työstää yhdessä lasten kanssa. Vaikka täsmäkirjoilla on monia hyötyjä, peiteltymin tunnetaitoja käsittelevät kuvakirjat voivat toimia paremmin tunnekasvatuksen välineenä, sillä ne jättävät tilaa lapsen omalle tulkinnalle ja tunteiden työstämiselle. (Heikkilä-Halttunen, 2020.) Kasvattajien kannattaakin valita monipuolisesti erilaisia kirjoja luettavaksi täsmäkirjojen hyödyntämisen ohella.

3 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

Tässä luvussa kuvaillaan tutkimusprosessin kulkua ja toteutusta. Luvussa kuvataan ensin tutkimustehtävä ja tutkimuksessa käytetty aineisto. Tämän jälkeen tarkastellaan käytettyjä menetelmiä sekä aineiston hankinnan toteutusta. Lopuksi esitellään aineiston analysointiprosessi.

3.1 *Tutkimustehtävä ja -aineisto*

Tutkimuksen tarkoituksena on tutustua lastenkirjoihin surun näkökulmasta. Tutkimuksessa tarkastellaan surun ulottuvuuksia lastenkirjallisuudessa: minkälaiset tekijät toimivat surun aiheuttajina, millaisia reaktioita surusta seuraa ja millä tavoin surua pyritään ratkaisemaan. Tutkimustehtävää lähestyttiin kolmen tutkimuskysymyksen avulla:

1. Millaiset asiat aiheuttavat surun tunnetta lastenkirjallisuudessa esiintyvillä hahmoille eri julkaisuajankohtina?
2. Minkälaisia reaktioita suru aiheuttaa lastenkirjallisuudessa esiintyvillä hahmoille eri julkaisuajankohtina?
3. Minkälaisia keinoja lastenkirjallisuudessa esiintyvien hahmojen surun tunteen ratkaisemiseksi esitetään eri julkaisuajankohtina?

Tutkimusaineistoon sisältyy 15 suomenkielistä lapsille suunnattua kuvakirjaa. Kahdeksan kirjaa on julkaistu vuosina 2001–2007 ja seitsemän kirjaa vuosina 2018–2022. Kuusi aineiston teosta on käänöskirjallisuutta, jotka on käännetty alkuperäiskieleltä suomeksi.

3.2 Menetelmät

Tutkimusprosessi aloitettiin joulukuussa 2022. Tutkimus on toteutettu kvalitatiivisesti eli laadullisesti. Laadulliselle tutkimukselle on ominaista, että aineistoon liittyvät tulkinnat kehittyvät tutkijan tietoisuudessa vähitellen tutkimusprosessin edetessä. Ominaista on myös se, että laadullisen tutkimuksen vaiheita voi olla vaikea jäsentää selkeisiin osiin etukäteen ja myös erilaiset ratkaisut saattavat muotoutua vähitellen tutkimusprosessin edetessä. Laadullista tutkimusta voikin luonnehtia prosessiksi, jolla pyritään kuvaamaan tiettyä ilmiötä. (Kiviniemi, 2015; Tuomi & Sarajarvi, 2018.) Tässä tutkimuksessa kuvattavia ilmiöitä ovat surun ulottuvuudet lastenkirjallisuudessa.

Tieteenfilosofian näkökulmasta tutkimuksessa voidaan nähdä hermeneuttisia piirteitä. Hermeneutiikalla viitataan tekstien tulkintataitoon, jossa tutkija etsii merkityksiä tekstistä ja suhteuttaa sen laajempaan kontekstiin (Puusa & Juuti, 2020). Hermeneutiikka on siis tulkitseminen, johon myös tämä tutkimus painottuu.

3.3 Aineiston hankinta

Aineiston hankinnassa hyödynnettiin Lastenkirjainstituutin Onnet-tietokantaa. Tietokannan tarkennettuun hakuun valittiin hakusanaksi ”suru” ja osastoksi ”LKI- Lasten- ja nuortenkirjallisuus”. Aineistolajiksi valittiin kirja ja kieleksi suomi. Julkaisuvuodeksi rajattiin ensin 2000–2007 välillä julkaistut kirjat. Haulla löytyi yhteensä 64 teosta, joista osa oli lastenkirjallisuuden lisäksi nuortenkirjoja. Hakutulosten pohjalta aineistoon valittiin sattumanvaraisesti viisi lasten kuvakirjaa, jotta aineistolaji vastaisi tutkimuksessa tarvittavaa aineistoa (kuvakirjat). Tämän jälkeen tehtiin uusi haku käyttäen täsmälleen samoja hakukriteereitä kuin edellä mainitut (tarkennetun haun hakusanaksi valittiin ”suru”, osastoksi ”LKI- Lasten- ja nuortenkirjallisuus”, aineistolajiksi kirja ja kieleksi suomi), mutta julkaisujankohdaksi valittiin 2018–2022 välinen ajankohta. Haulla löytyi yhteensä 108 teosta, joista osa oli jälleen nuortenkirjoja. Hakutulosten pohjalta aineistoon valittiin sattumanvaraisesti viisi lasten kuvakirjaa. Loput viisi kirjaa valikoitiin suoraan Hämeenlinnan kaupunginkirjaston kokoelmasta hyllystä 85.22 (lasten kuvakirjat). Loppuaineisto seulottiin

tietokantahaun sijaan suoraan Hämeenlinnan kaupunginkirjaston kokoelmasta saatavuussyistä johtuen. Hyllystä löytyviä kuvakirjoja selailtiin läpi ja aineistoksi valitut teokset valittiin sen pohjalta, että niiden sisällöstä oli löydettävissä suruun liittyviä teemoja, ja että julkaisuajankohta sijoittui joko 2000–2007 tai 2018–2022 välille. Kaikki aineistoksi valitut kirjat on lueteltu liitteessä 1.

3.4 Aineiston analyysi

Laadullisella aineiston analyysillä pyritään luomaan selkeyttä aineistoon ja siten tuottamaan uutta tietoa tutkimuksen kohteesta. Analyysin kautta aineistosta pyritään kokoamaan selkeä ja mielekäs informaatiokokonaisuus. (Eskola & Suoranta, 1998.) Tutkimuksen aineisto analysoitiin aineistolähtöisen sisällönanalyysin keinoin. Sisällönanalyysi on tekstianalyysia, jonka avulla tutkittavasta ilmiöstä pyritään saamaan kuvaus tiivistetyssä ja yleisessä muodossa. Sen avulla pyritään kuvailemaan dokumenttien sisältöä sanallisesti ja sitä voidaan käyttää kaikissa laadullisen tutkimuksen perinteissä. (Tuomi & Sarajärvi, 2018.) Tutkimuksen dokumentteina toimivat lasten kuvakirjat ja tarkoituksena on etsiä ja kuvailla niissä esiintyviä surun ulottuvuuksia. Tutkimuksessa pyritään tuottamaan tietoa kuvakirjojen sisällöstä, jonka vuoksi sisällönanalyysi on soveltuvuin tapa analysoida aineistoa.

Miles ja Huberman (1994, Tuomen & Sarajärven, 2018 mukaan) kuvaavat aineistolähtöistä laadullisen eli induktiivisen aineiston analyysia kolmivaiheiseksi prosessiksi, johon sisältyy aineiston pelkistäminen, aineiston ryhmittely sekä abstrahointi. Tutkimuksen aineiston analyysissa hyödynnetään edellä mainittua Milesin ja Hubermanin kuvaamaa prosessia.

Ennen analyysin aloittamista tulee valita analyysiyksikkö (Tuomi & Sarajärvi, 2018). Tutkimuksen analyysiyksikkönä ovat kuvakirjoissa esiintyvät lauseet, joissa mainittiin surua aiheuttavia tekijöitä, surureaktioita tai surua ratkaisevia tekijöitä. Aineiston analysointi aloitettiin lukemalla kirjoja läpi ja etsimällä surun aiheuttajiin, surureaktioihin sekä surun ratkaisuun liittyviä ilmaisuja. Esimerkiksi *Aina ja ikuisesti* -kirjassa surun aiheuttajiin liittyvä alkuperäisilmaus oli ”*Hänen ystävänsä löysivät hänet paksun tammen juurelta, missä hän makasi kylmänä ja liikkumatta*” ja surureaktioon liittyvä alkuperäisilmaus oli esimerkiksi ”*Paju vuodatti surun kyyneleitä. Myös Saukko,*

Myyrä ja Jänis itkivät hyvästellessään ystävänsä”. Vastaavasti surun ratkaisuun liittyvä alkuperäisilmaus kyseisessä teoksessa oli esimerkiksi ”*Ystävykset nauroivat muistellessaan hauskoja sattumuksia*”.

Kaikki kirjoista löydetty, tutkimuksen kannalta relevantit alkuperäisilmaisut kerättiin erillisiin Excel-tiedostoihin tutkimuskysymyksiin perustuen. Excel-taulukoita luotiin yhteensä kolme kappaletta, jolloin jokaista tutkimuskysymystä kohti oli oma taulukonsa. Tämän jälkeen aloitettiin aineiston pelkistäminen, jonka tarkoituksena on karsia epäolennainen data pois aineistosta (Tuomi & Sarajärvi, 2018). Alkuperäisilmaisut pelkistettiin tiiviimpään muotoon ja pelkistetyt ilmaukset kirjattiin ylös Excel-taulukkoon alkuperäisilmausten viereen. Pelkistämisen jälkeen aineistoa aletaan klusteroida eli ryhmitellä eri luokkiin. Samaa ilmiötä kuvaavat käsitteet ryhmitellään ja yhdistellään eri alaluokiksi, jotka nimetään luokan sisältöä kuvaavalla käsitteellä. Luokittelu jatkuu alaluokkia yhdistelemällä, jolloin muodostuu yläluokkia. (Tuomi & Sarajärvi, 2018.) Pelkistetyistä ilmaisuista muodostettiin soveltuvia alaluokkia ja muodostuneet alaluokat kirjattiin Excel-taulukoihin kyseistä alaluokkaa koskevan pelkistetyn ilmauksen viereen. Alaluokkia yhdisteltiin edelleen yläluokiksi, joita muodostui ensimmäistä tutkimuskysymystä koskien neljä kappaletta. Toista ja kolmatta tutkimuskysymystä koskien yläluokkia muodostui kolme kappaletta. Luokkia muodostaessa sovellettiin abstrahointia eli ilmaisuja käsitteellistettiin ja niistä tehtiin johtopäätöksiä (Tuomi & Sarajärvi, 2018).

TAULUKKO 1. Esimerkki ensimmäistä tutkimuskysymystä koskevan analyysin kulusta kirjasta *Aina ja ikuisesti*

ALKUPERÄISILMAUS	PELKISTETTY ILMAUS	ALALUOKKA	YLÄLUOKKA
”Hänen ystävänsä löysivät hänet paksun tammen juurelta, missä hän makasi kylmänä ja liikkumatta”	Hahmot löysivät ystävänsä menehtyneenä	Läheisen menetys	Menetys

TAULUKKO 2. Esimerkki toista tutkimuskysymystä koskevan analyysin kulusta kirjasta *Aina ja ikuisesti*

ALKUPERÄISILMAUS	PELKISTETTY ILMAUS	ALALUOKKA	YLÄLUOKKA
"Paju vuodatti surun kyyneleitä. Myös Saukko, Myyrä ja Jänis itkivät hyvästellessään ystävänsä."	Kirjan hahmot itkivät	Itkeminen	Sosiaalinen reaktio

TAULUKKO 3. Esimerkki kolmatta tutkimuskysymystä koskevan analyysin kulusta kirjasta *Aina ja ikuisesti*

ALKUPERÄISILMAUS	PELKISTETTY ILMAUS	ALALUOKKA	YLÄLUOKKA
"Ystävykset nauroivat muistellessaan hauskoja sattumuksia."	Ystävät nauroivat muistellessaan läheistään	Läheisen muistelu	Muistelu

4 TULOKSET

Tässä luvussa käsitellään tutkimuksen tuloksia. Tuloksissa esitellään ensin tulokset, jotka koskevat surua aiheuttavia tekijöitä. Tämän jälkeen tarkastellaan surureaktioihin liittyviä tuloksia ja viimeisenä esitellään surun ratkaisukeinoja koskevat tulokset.

4.1 Surua aiheuttavat tekijät

Ensimmäisenä tutkimuskysymyksenä oli, millaiset asiat aiheuttavat surun tunnetta lastenkirjallisuudessa esiintyville hahmoille eri julkaisuajankohtina. Tässä alaluvussa kuvataan kirjoissa esiintyviä surua aiheuttavia tekijöitä. Taulukossa 1 on nähtävillä luokat, jotka muodostettiin kirjoissa esiintyvien surun aiheuttajia kuvaavien ilmaisujen pohjalta. Yläluokkia muodostui neljä kappaletta, jotka ovat konfliktitilanne, menetys, yksinäisyys ja muut.

TAULUKKO 4. Surua aiheuttavat tekijät

YLÄLUOKAT	ALALUOKAT
Konfliktitilanne (9)	Kiusaaminen (5) Vanhempien välinen riitely (2) Riitely ystävän kanssa (1) Aikuisen ärsyntyminen lapseen (1)
Menetys (6)	Läheisen kuolema (3) Lemmikin kuolema (1) Kodin menetys (2)
Yksinäisyys (4)	Ei ole ystäviä (3) Pelko yksin jäämisestä (1)
Muut (5)	Yleinen onnettomuuden/surullisuuden tunne ilman selkeää syytä (2)

	Lelun katoaminen (1) Vanhempien päihdeongelma (1) Sääntöjen noudattaminen (1)
--	---

4.1.1 Konfliktitilanne

Konfliktitilanne oli yleisin surua aiheuttava tekijä aineiston kirjallisuudessa ja kyseiseen yläluokkaan luokiteltuja ilmaisuja löytyi yhteensä yhdeksän kappaletta. Konfliktitilanteiden luokkaan sisältyviä alaluokkia olivat riitely ystävän kanssa, vanhempien välinen riitely, aikuisen ärsyntyminen lapseen sekä kiusaaminen.

Ystävysten välistä riitelyä koskevia ilmaisuja löytyi yksi kappale, joka esiintyi *Karrin ja Kurren ystävyys* -kirjassa. Kirjan päähahmot Karri ja Kurre riitelevät keskenään Karrin saaman lemmikin takia, joka johtaa ystävysten väliseen välirikoon ja aiheuttaa surua erityisesti Karri-hahmolle.

”Tyhmä kissanräpäle!” sähähti Kurre. --- ”Pieni kisu parka!” sanoi Karri. ”Suksi kuuseen, Kurre!” ”Ilomielin!” sanoi Kurre. (*Karrin ja Kurren ystävyys*, 2005.)

Aineistossa surua tuotti myös vanhempien välinen riitely, jota kuvaavia ilmaisuja löytyi kaksi kappaletta. *Et ole yksin, Pikku-Kurre!* -kirjassa Pikku-Kurren vanhemmat ovat tulleet yöllä kotiin Tuoppilasta ja riitelevät niin kovaan ääneen, ettei Pikku-Kurre saa unta. Kirjan kuvituksesta ilmenee, että Pikku-Kurre itkee riitelyä kuunnellessaan. *Anna ja eron tuomat muutokset* -kirjassa vanhempien avioero ja siitä johtuva vanhempien välinen riitely puheluiden aikana tuottaa päähenkilö Annalle surua. Samassa teoksessa esiintyy myös ilmaisu, joka viittaa aikuisen kokemaan ärsyntymiseen lasta kohtaan. Kirjassa Anna kaataa vahingossa lasin pöydälle, jolloin äidin uusi puoliso ärsyyntyy Annaan ja huutaa hänelle kovaan ääneen. Tämän takia Anna juoksee huoneeseensa ja alkaa itkeä.

Räyhypuhelut ovat Annasta kamalia---Aina Anna ei ymmärräkään muuta kuin sen, että äiti ja isä riitelevät Annaan liittyvistä asioista. (*Anna ja eron tuomat muutokset*, 2022.)

Myös kiusaaminen oli surua aiheuttava tekijä aineiston kirjallisuudessa ja kyseiseen alaluokkaan sisältyviä ilmaisuja löytyi yhteensä viisi kappaletta. *Mutta te ette ole äiti* -kirjassa kirjan päähenkilölle puhutaan joskus ilkeästi, koska hän

on pakolaistaustansa vuoksi erilainen kuin muut ja *Heko Kroko kiusaa* -kirjassa kirjan hahmo Heko Kroko kiusaa Siro Sapiroa hänen ominaisuuksistaan, jolloin Siro pahoittaa mielensä. Kiusaaminen ilmenee surua aiheuttavana päätekijänä erityisesti *Liian raskas reppu: kuinka selvisin kiusaamisesta* -kirjassa, jossa päähenkilö Erko on juuri aloittanut uudessa koulussa ja joutuu pian koulukiusaamisen kohteeksi. Erkolle nauretaan hänen nimensä takia ja häntä syrjitään koulussa. Luokkaretkellä kiusaajat myös lukitsevat Erkon yksin pimeään huoneeseen.

Tirskunta yltyi naurunrämäkäksi. – Eihän Erko ole mikään nimi! joku huusi. Välitunnit olivat kaikkein kurjimpia. Kaikilla muilla tuntui olevan oma kaveri, tai montakin. Minulla ei ollut ketään. (*Liian raskas reppu: kuinka selvisin kiusaamisesta*, 2007.)

4.1.2 Menetyt

Toinen surua aiheuttava tekijä oli menetys. Kyseiseen luokkaan sisältyviä ilmaisuja löytyi yhteensä kuusi kappaletta. Kirjojen hahmot kokivat surua menettäessään kotinsa, lemmikin tai läheisen. *Satu joka oli totta* -kirjassa Silli-hahmo on surullinen, koska on menettänyt kotinsa, kun taas kirjan päähenkilönä oleva lapsi suree menehtynyttä lemmikkikaniaan. Kodin menetykseen viitattiin myös *Mutta te ette ole äiti* -kirjassa, jossa kirjan päähenkilö on joutunut muuttamaan omasta kodistaan sijaiskotiin pakolaisuuden takia. Kirjan hahmo ei sopeudu uuteen sijaiskotiinsa, vaan kuvailee sitä ”lainakodiksi”. Kirjan hahmo ikävöi oikeaa kotiaan sekä erityisesti äitiään.

Surutalvi-kirjassa kirjan päähenkilö Piipati on menettänyt isoäitinsä ja *Aina ja ikuisesti* -kirjassa kirjan hahmot menettivät läheisen ystävänsä. Myös *Jukka Hukka ja Iso Hukka* -kirjassa läheisen menetys aiheuttaa hahmoille surua. Kyseisissä teoksissa läheisen kuolema on kirjojen pääteema. *Aina ja ikuisesti* -kirjassa kirjan hahmot löytävät läheisensä kuolleena metsästä, kun taas *Surutalvi*- sekä *Jukka Hukka ja Iso Hukka* -kirjoissa kirjan päähenkilöt kuulevat kuolemasta toiselta hahmolta.

Pöllö lehahtaa keskelle unikkomaan. ”Iso Hukka on... kuollut”, hän ilmoittaa. ”Onko varmasti?” itkunsa nielaisten Katri kysyy, saa vastauksen: ”Tiedän sen. Vanhan ruumiinsa jätti hän ja oppaakseen tähden kirkkaimman otti yön hiljaisuuteen. Lehdet putoavat, talven lumi ne vie. Kaikki muuttuu, käy toisaalle jokaisen tie.” (*Jukka Hukka ja Iso Hukka*, 2018.)

4.1.3 Yksinäisyys

Yksinäisyys oli myös yksi surua aiheuttava tekijä ja siihen liittyviä ilmaisuja esiintyi neljä kertaa. *Liian raskas reppu: kuinka selvisin kiusaamisesta* -kirjan päähenkilö Erko kokee välitunneilla ja kotona yksinäisyyttä, koska hänellä ei ole ystäviä uudessa koulussa kiusaamisen vuoksi. Ystävien puute määritteli yksinäisyyden tunnetta myös *Talo nimeltä panda* -kirjassa. Kaksi yksinäisyyteen viittaavaa ilmaisua löytyi *Viiru kateissa* -kirjasta: ensimmäisessä ilmaisussa kirjan hahmo Pesonen kokee yksinasumisesta johtuvan yksinäisyyden tunteen surua tuottavaksi asiaksi. Toisessa ilmaisussa Viiru on piiloutunut mäyrältä eikä uskalla liikkua piilostaan. Viiru pelkää, ettei Pesonen löydä häntä ja pelko yksinjäädästä tuottaa Viirulle surua.

Ainoa harmi oli se, että silloin tällöin hän tunsikin itsensä yksinäiseksi (*Viiru kateissa*, 2001).

4.1.4 Muut

Muita surua aiheuttaviin tekijöihin viittaavia ilmaisuja esiintyi yhteensä viisi kappaletta. Tekijät olivat hyvin erilaisia, jonka vuoksi niistä muodostettiin yksi kokoava Muut-yläluokka. *Punainen pallo* -kirjassa surua aiheuttaa lempilelun katoaminen. Kirjassa Anselmi heittää pallon ilmaan ja pilvi vie sen mukanaan. *Talo nimeltä panda* -teoksessa taas sääntöjen noudattaminen ilmeni surua aiheuttavana tekijänä. Kirjassa ei kuitenkaan kuvailla tarkemmin surua aiheuttavaa sääntöä, vaan sääntöihin viitataan vain yleisellä tasolla. Aineistossa esiintyvissä *Et ole yksin, Pikku-Kurre!* -kirjassa surua aiheuttava tekijä oli vanhempien päihdeongelma ja siitä johtuvat erilaiset ongelmat. Päihdeongelman takia Pikku-Kurren vanhemmat ovat paljon poissa ja lapsilla ei ole tarpeeksi ruokaa. Kun vanhemmat taas ovat kotona, kaverit eivät voi tulla leikkimään, koska musiikki soi kotona niin kovaa.

Äiti paljon poissa on, isä melkein aina. On toinen veli iloton, ei toista kiellot paina. On ruoka aina lopussa ja nälkäinen on massu. Jos jotain onkin kaapissa, sen nappaa toisen tassu. En kavereita tuoda voi meille leikkimään. Musiikki niin kovaa soi, se kipeeks tekee päähän. (*Et ole yksin, Pikku-Kurre!*, 2003.)

Surulle ei toisaalta aina ollut selkeää syytä. Selkeän syyn puuttuminen ilmeni *Fretti Mercury etsii onnea* -kirjassa sekä *Sammakko on surullinen* -kirjassa, joissa

molemmissa ilmeni yksi selkeän syyn puuttumiseen viittaava ilmaisu. *Sammakko on surullinen* -kirjassa sammakko kertoo ystävälleen, että hän on surullinen, mutta ei tiedä siihen syytä. *Fretti Mercury etsii onnea* -kirjassa Fretti vierailee Jäniksen luona ja heidän keskustelunsa aikana ilmenee, että molemmat kokevat olevansa onnettomia. Kyseisissä kirjoissa hahmojen surulle ei ole mitään selkeää aiheuttajaa, vaan hahmot kokevat yleistä surullisuuden ja onnettomuuden tunnetta.

Oikeastaan Fretti olisi halunnut soittaa joko huuliharppua tai puhelimella isälleen, mutta hän ei jaksanut soittaa muuta kuin ovikelloa. Fretti oli onneton. (Fretti Mercury etsii onnea, 2020.)

4.2 Surun ilmentyminen

Toisena tutkimuskysymyksenä oli, minkälaisia reaktioita suru aiheuttaa lastenkirjallisuudessa esiintyville hahmoille eri julkaisuajankohtina. Tässä alaluvussa kuvataan kirjoissa esiintyviä surureaktioita. Taulukossa 2 on nähtävillä luokat, jotka muodostettiin surureaktioita kuvaavien ilmaisujen pohjalta. Yläluokkia muodostui kolme kappaletta ja niihin sisältyivät psykologiset reaktiot, sosiaaliset reaktiot ja fyysiset reaktiot.

TAULUKKO 5. Surureaktiot

YLÄLUOKAT	ALALUOKAT
Psykologiset reaktiot (11)	Onnettomuuden tunne (6) Tilanteen kieltäminen (2) Murehtiminen (1) Painon tunne jaloissa (1) Vaikeus nukahtaa (1)
Sosiaaliset reaktiot (27)	Itkeminen (14) Vetäytyminen (9) Kiukku (3) Riehuminen (1)
Fyysiset reaktiot (6)	Väsytys (3) Vatsakipu (1)

	Päänsärky (1) Puristava tunne rinnassa (1)
--	---

4.2.1 Psykologiset reaktiot

Psykologiset reaktiot on yksi kirjoissa esiintyviin surureaktioihin perustuva yläluokka. Kyseiseen yläluokkaan luokiteltuja, surureaktioita kuvaavia ilmaisuja löytyi yhteensä 11 kappaletta. Psykologiset reaktiot vaihtelivat, mutta yleisin oli onnettomuuden tunne, jota kuvaavia ilmaisuja löytyi kuusi kappaletta. Onnettomuuden tunne liittyi yksinäisyyteen, vanhempien päihdeongelmaan tai läheisen ikävöintiin teoksesta riippuen. Toisaalta *Sammakko on surullinen* sekä *Fretti Mercury etsii onnea* -teoksissa onnettomuuden tunteelle ei ollut mitään selkeää syytä, vaan tunne tuntui yleisesti onnettomana mielialana.

Kun hämärä laskeutui ja kanat olivat menneet levolle, oli tuossa pikku talossa usein melko tyhjää ja hiljaista. Silloin tuntui kuin mikään ei olisi enää ollut hauskaa. (Viiru kateissa, 2001.)

Tilanteen kieltämistä koskevia ilmaisuja ilmeni kaksi kertaa, jotka molemmat esiintyivät kirjoissa, joissa suru johtui läheisen menetyksestä. *Jukka Hukka ja Iso Hukka* sekä *Surutalvi*-kirjoissa kirjojen hahmot kuulevat, että heidän läheisensä on kuollut. Molemmissa kirjoissa päähenkilöiden läheiset kertovat toisen läheisen kuolemasta, jolloin päähenkilöt eivät aluksi usko kuulemaansa.

"Narraat", huutaa hän. "Hukka on poissa vain tovin! Ei hän voi hylätä meitä kokonaan! Katsokaa, tuolla seisoo hän pellollaan!" (Jukka Hukka ja Iso Hukka, 2018.)

Muita psykologisia reaktioita oli murehtiminen, painon tunne jaloissa sekä nukahtamisvaikeudet, joista jokaista kohden löytyi yksi ilmaisu. *Karrin ja Kurren ystävyys* -kirjassa Karri murehtii yksin, että palaako hänen ystävänsä Kurre enää ikinä takaisin riidan jälkeen. Nukahtamisvaikeudet taas liittyivät vanhempien riitaisaan avioeroon *Anna ja eron tuomat muutokset* -kirjassa, jossa Anna ei pysty nukahtamaan ikävän päivän jälkeen. Painon tunne jaloissa esiintyi *Heko Kroko kiusaa* -kirjassa ja oli liitännäinen kiusaamistilanteeseen. Kyseisessä teoksessa Heko Kroko on pilkannut Siro Saparoa aiemmin ja siitä johtuvan surun vuoksi

Siro Sapon jalat tuntuvat juoksukisan aikana niin painavilta, ettei hän pysty juoksemaan.

4.2.2 Sosiaaliset reaktiot

Sosiaaliset reaktiot olivat yleisin tapa reagoida suruun. Kyseiseen yläluokkaan luokiteltuja, surureaktioita kuvaavia ilmaisuja löytyi yhteensä 27 kappaletta. Yleisin luokkaan kuuluva reaktiotapa oli itkeminen, jota kuvaavia ilmaisuja ilmeni kerronnassa tai kuvituksessa yhteensä 14 kertaa. Itkeminen esiintyi reaktiotapana kaikissa muissa aineiston teoksissa, paitsi *Fretti Mercury etsii onnea* -kirjassa.

Helmet muuttuivat vedeksi, joka valui kuumana pitkin kasvoja. Lapsi itki, sillä kynnelten voima oli suurempi kuin hänen oma tahtonsa. (Satu, joka oli totta, 2004.)

Toiseksi yleisin sosiaalisen reagoinnin tapa oli vetäytyminen, jota kuvaavia ilmaisuja löytyi yhdeksän kappaletta. Syyt vetäytymiselle olivat moninaisia: ne liittyivät läheisen menetykseen, yleiseen onnettomuuden tunteeseen tai kiusaamistilanteeseen. Vetäytymispaikkana oli hahmojen koti, oma huone tai muu lähellä oleva paikka.

Niimpä he vaipuivat hiljaisuuteen (Aina ja ikuisesti, 2003).

Kiukkua reaktiotapana kuvaavia ilmaisuja löytyi yhteensä kolme kappaletta. *Liian raskas reppu: kuinka selvisin kiusaamisesta* -kirjassa Erko huutaa vihaavansa nimeään ja lukittautuu kylpyhuoneeseen paiskaten oven kiinni. *Jukka Hukka ja Iso Hukka* -kirjassa Jukka Hukka huutaa vihaisena ja väittää Pöllön olevan väärässä Iso Hukan kuoleman suhteen. *Surutalvi*-kirjassa Piipati kiukustuu ja tönäisee lelut alas pöydältä, koska suree isoäitiään niin kovasti.

– Miksi ihmeessä minulle annettiin tällainen nimi? Miksi en ole Niko tai Mika tai Joni? Vihaan nimeäni! Nousin pöydästä, syöksyin kylpyhuoneeseen ja väänsin oven lukkoon. (Liian raskas reppu: kuinka selvisin kiusaamisesta, 2007.)

Viimeinen aineistossa ilmenevä sosiaalinen reaktio oli riehuminen, joka ilmeni oireiluna vanhempien päihdeongelmaan Et ole yksin Pikku-Kurre! -kirjassa.

4.2.3 Fyysiset reaktiot

Fyysisten reaktioiden luokkaan luokiteltuja surureaktioita kuvaavia ilmaisuja löytyi kuusi kappaletta. Väsymys oli yleisin fyysisen reagoinnin tapa ja sitä koskevia ilmaisuja löytyi kolme kappaletta. Ensimmäinen ilmaus löytyi *Et ole yksin, Pikku-Kurre!* -kirjasta, jossa kirjan hahmo on väsynyt vanhempien päihdeongelman takia. *Fretti Mercury etsii onnea* -kirjasta löytyi kaksi väsymykseen viittaavaa ilmausta: Jänis-hahmo on onnettomuuden tunteen takia niin väsynyt, ettei hän jaksa siivota tai edes avata ovea.

Vatsakipua kuvaavia ilmaisuja löytyi yksi kappale *Surutalvi*-kirjasta, jossa Piipati-hahmo ikävöi mummiaan niin paljon, että se aiheuttaa hänelle vatsakipua.

Piipatilla on niin ikävä mummia, että vatsaan sattuu (Surutalvi, 2022).

Fyysisten reaktioiden luokkaan sisältyivät myös päänsärky ja puristava tunne rinnassa, jotka ilmenivät surureaktiona *Satu joka oli totta* -kirjan päähahmolla. Molempia reaktiotapoja kohden löytyi yksi ilmaus ja ne ilmenevät tilanteessa, jossa Siili-hahmo itkee päähenkilön edessä. Itkun takia kirjan päähenkilö kokee edellä mainittuja fyysisiä surureaktioita, jotka viestivät hänen empaattisuudestaan toista hahmoa kohtaan.

4.3 Keinot surun ratkaisemiseksi

Kolmantena tutkimuskysymyksenä oli, minkälaisia keinoja lastenkirjallisuudessa esiintyvien hahmojen surun tunteen ratkaisemiseksi esitetään eri julkaisuajankohtina. Tässä alaluvussa kuvataan kirjoissa ilmenneitä surun ratkaisukeinoja. Taulukossa 3 on nähtävillä luokat, jotka muodostettiin ratkaisukeinoja kuvaavien ilmaisujen pohjalta. Yläluokkia muodostui kolme kappaletta ja niihin sisältyivät muiden hahmojen tuki, muistelu ja muut.

TAULUKKO 6. Surun ratkaisukeinot

YLÄLUOKAT	ALALUOKAT
Muiden hahmojen tuki (19)	Lohduttaminen (9)
	Muiden hahmojen seura (5)

	Ystävän apu (3) Aikuisen väliintulo (2)
Muistelu (4)	Läheisen muistelu (4)
Muut (7)	Lemmikin hankinta (1) Tekemisen vaihtaminen (1) Anteeksipyyntö (1) Kadonneen asian löytyminen (1) Surun helpottuminen tunteiden ilmaisun kautta (1) Mielikuvitusystävä (1) Toivo uusista ystäväistä (1)

4.3.1 Muiden hahmojen tuki

Aineistossa yleisimpänä surun ratkaisukeinona esiintyi muilta hahmoilta saatava tuki ja kyseiseen luokkaan luokiteltuja ilmaisuja löytyi yhteensä 19 kappaletta. Aineistossa esiintyviin muihin hahmoihin lukeutuvat kirjan päähenkilön vanhemmat, isovanhemmat, ystävät, opettajat sekä sijaisperheen aikuiset.

Lohduttaminen oli yleisin keino, jolla muut hahmot osoittivat tukeaan surun ratkaisemiseksi, ja siihen liittyviä ilmaisuja löytyi yhdeksän kappaletta. Lohduttamiskeinoja olivat sekä sanallinen lohduttaminen että fyysinen lohduttaminen, esimerkiksi syliin ottamisen muodossa.

Te olette kiltejä. Te ette ole äiti, mutta saatte pitää minua hetken sylissä. Saatte pitää sylissä ja luvata. Luvata, että kerran vielä olen äidin kanssa. (Mutta te ette ole äiti, 2021.)

Myös muiden hahmojen seura oli yksi muilta hahmoilta saadun tuen muoto ja siihen liittyviä ilmaisuja löytyi yhteensä viisi. Ilmaisut koskivat yhteistä tekemistä muiden hahmojen kanssa sekä surusta puhumista toisten hahmojen kanssa. Yhteisellä mukavalla tekemisellä ja surusta puhumisella pyrittiin helpottamaan hahmojen kokemaa surua.

–Yritätkö saada sinut nauramaan? Kysyi rotta. Ja se alkoi tanssahdella villisti. --- Se nauroi nauramistaan. Sammakko seiso vieressä. Äkkiä se sitten alkoi hymyillä. Sen hymy levisi ja levisi, kunnes se nauroi ja lauloi ja tanssi rotan kanssa eikä ollut enää lainkaan surullinen. (Sammakko on surullinen, 2004.)

Muita muiden hahmojen tukeen perustuvia surun ratkaisukeinoja olivat ystävältä saatu apu ja aikuisen väliintulo. Ystävän apua koskevia ilmaisia esiintyi kolme kertaa: ilmaisuisa hahmon ystävät auttoivat tai kannustivat hahmoja, jotta hahmon suru helpottuisi.

–Sinähän pärjät loistavasti, Kiva Kirahvi kannustaa. –Sinä olet hyvä juuri tuollaisena! (Heko Kroko kiusaa 2021.)

Aikuisen väliintuloa kuvaavia ilmauksia löytyi kaksi kappaletta ja ne ilmenivät teoksissa, jotka sijoittuivat osittain koulumaailmaan: molemmissa ilmaisuisa aikuinen oli hahmon opettaja, joka puuttui teoksesta riippuen joko kiusaamiseen tai lupasi auttaa hahmoa hankalassa perhetilanteessa.

4.3.2 Muistelu

Muistelu oli yksi surun ratkaisukeinoista ja siihen liittyviä ilmaisia löytyi yhteensä neljä kappaletta. Kaikissa ilmaisuisa muisteltiin menetettyä läheistä ja ilmaisut esiintyivät niissä teoksissa, joiden pääteemana oli läheisen kuolema. Läheisiä muisteltiin kertomalla mukavia muistoja menetettyyn läheiseen liittyen ja menetettyjen läheisten valokuvista koottiin myös valokuva-albumeita muistoksi.

Siunauskappelilta kaikki siirtyvät viettämään mummin muistojuhlaa. Siellä syödään yhdessä, jutellaan ja muistellaan mummia. Kaikki saavat kertoa muistoja, millainen mummi oli ja miksi hän oli meille tärkeä. (Surutalvi, 2022.)

4.3.3 Muut

Muita surun ratkaisukeinoja koskevia ilmaisia esiintyi yhteensä seitsemän kappaletta. Ratkaisukeinot olivat hyvin erilaisia, jonka vuoksi niistä muodostettiin yksi kokoava Muut-yläluokka. Kyseiseen luokkaan sisältyviä ratkaisukeinoja olivat lemmikin hankinta, tekemisen vaihtaminen, anteeksipyyntö, kadonneen asian löytyminen, surun helpottuminen tunteiden ilmaisun kautta, mielikuvitusystävän keksiminen sekä toivo uusista ystävistä.

Lemmikin hankintaa koskeva ilmaisu esiintyi surun ratkaisukeinona *Viiru kateissa* -kirjassa. Kirjassa Pesonen tuntee yksinäisyyttä, jonka takia hänen naapurinsa hankkii hänelle kissan. Viiru-kissan seura helpottaa Pesosen yksinäisyyttä ja toimii näin surun ratkaisukeinona. Yksinäisyyteen liittyvä surun

ratkaisukeino oli myös mielikuvitusystävän keksiminen. Mielikuvitusystävään liittyvä ilmaisu ilmeni kerran *Talo nimeltä panda* -kirjassa. Kirjan hahmo kokee yksinäisyyttä ja luo näin mielikuvitusystävän itselleen seuraksi. Mielikuvitusystävä lohduttaa hahmoa ja antaa toivoa uusista ystäväistä, joka piristää kirjan päähahmoa.

Seison ikkunoiden alla ja kuvittelen, että panda on oikea elävä karhu. --- Mietin metsän takana nukkuvaa taloa enkä malta odottaa uusia leikkikavereita, jotka sieltä pian löytäisin. (Talo nimeltä panda, 2022.)

Tekemisen vaihtamiseen liittyviä ilmaisuja löytyi yksi kappale ja se ilmeni pitkään jatkuneen itkemisen jälkeen. *Satu joka oli totta* -kirjassa Siili-hahmo päättää mennä uimaan virkistyäkseen suremisen jälkeen. Kyseisessä kirjassa ilmeni myös ilmaisu surun helpottumiseen tunteiden ilmaisun kautta. Kirjan hahmo ilmaisee surun tunnettaan sitä rajoittamatta ja sen kautta hahmon olo helpottuu.

Anteeksiipyntö ilmeni ratkaisukeinona ystävien riidan jälkeen ja sitä koskevia ilmaisuja löytyi yksi kappale. *Karrin ja Kurren ystävyys* -kirjassa ystävät pyytävät toisiltaan anteeksi riidan jälkeen, joka ratkaisee surua aiheuttaneen tilanteen.

Kadonneen asian löytyminen ilmeni surun ratkaisukeinona *Punainen pallo* -kirjassa, jossa kirjan hahmo löytää kadonneen lelunsa ja pääsee näin surusta yli.

Pallo lensi ylös taivaan sineen, väisti nipin napin pumpulisen poutapilven ja putosi sitten suoraan Anselmin ojennettuihin käsiin. – Se tuli takaisin! Pilvi tuli takaisin, kiljui Anselmi ystävilleen. (Punainen pallo, 2005.)

5 POHDINTA

Tässä luvussa pohditaan tutkimuksessa saatuja tuloksia teoriaan peilaten sekä tutkimuksen eettisyyttä ja luotettavuutta. Lopuksi esitellään myös jatkotutkimusaiheita.

5.1 Tutkimustulosten tarkastelu

Ensimmäistä tutkimuskysymystä koskien ilmeni, että konfliktitilanteet ovat yleisin surua aiheuttava tekijä aineiston kirjallisuudessa julkaisuajankohdasta riippumatta. Konfliktitilanteita ilmeni sekä ystävien että perheenjäsenten välillä ja ne ilmenivät riitelyn muodossa. Tämän lisäksi myös kiusaaminen esiintyi yhtenä konfliktitilanteen muotona. Aineiston kirjojen tapahtumat peilaavat lasten elämää, sillä ajoittaiset erimielisyydet perhe-elämässä ja ystävyysuhteissa ovat luonnollinen osa elämää (Mannerheimin Lastensuojeluliitto, 2021). Poijulan (2016) mukaan myös kiusaamista esiintyy jo pienten lasten keskuudessa. On siis luonnollista, että konfliktitilanteet esiintyvät surua aiheuttavina tekijöinä aineistossa. Aineistossa esiintyvistä konfliktitilanteista erityisesti kiusaaminen on erittäin vakava ongelma, joka saattaa aiheuttaa kauaskantoisia seurauksia. Tämän vuoksi on hyvä, että pienille lapsille löytyy aiheesta kertovaa kirjallisuutta: Aerilan ja Kauppisen (2021) mukaan lukemisen avulla voidaan oppia tekemään eettisiä ja moraalisia valintoja, joka voi osaltaan vähentää kiusaamista.

Tutkimuksessa surua aiheuttavia tekijöitä olivat myös erilaiset menetykset. Menetykset painottuivat enemmän aineiston uudempaan kirjallisuuteen (2018–2022), mutta myös vanhemmassa kirjallisuudessa (2001–2007) menetykset ilmenivät surua aiheuttavina tekijöinä. Menetykset ilmenivät läheisen ja lemmikin kuoleman muodossa sekä kodin menetyksenä. Menetykset ovat lapsen elämään peilattavia surun aiheuttajia, sillä lapset voivat kokea elämässään erilaisia menetyksiä, esimerkiksi isovanhempien tai lemmikin kuollessa (Pojula, 2016). Kodin menetyks oli odottamaton menetyksen kohde, mutta heijastaa toisaalta

nykypäivää, sillä esimerkiksi pakolaisten määrä on nykypäivänä lisääntynyt globaalilla tasolla.

Surua aiheutti myös yksinäisyys, joka johtui ystävien puutteesta tai yksinasumisesta. Lapset voivat kokea yksinäisyyttä elämänsä aikana, jonka vuoksi on luonnollista, että osa aineistosta käsitteli yksinäisyyttä. Yksinäisyys on vaikea aihe, joka voi toisaalta koskettaa myös aikuista kipeällä tavalla. Asiaa kannattaa kuitenkin pohtia yhdessä lapsen kanssa esimerkiksi lastenkirjallisuuden pohjalta, mikäli aihe koskettaa lapsen elämää. Yhteinen, ikätason mukainen pohdinta lasten kanssa luo lapselle toivoa ja rohkeutta ottaa vaikeita asioita esiin myöhemminkin. Yhteisen keskustelun pohjalta lapselle voidaan opettaa, että esimerkiksi yksinäisyyttä koskevan murheen jakaminen voi helpottaa yksinäisyyden tunnetta. (Aerila & Kauppinen, 2021.) Yksinäisyys painottui surun aiheuttajaksi aineiston vanhemmassa kirjallisuudessa, mutta siihen liittyviä ilmaisuja löytyi myös uudemmassa kirjallisuudesta.

Muita surua aiheuttavia tekijöitä olivat yleinen onnettomuuden tunne ilman selkeää syytä, lelun katoaminen, sääntöjen noudattaminen ja vanhempien päihdeongelma. Lelujen katoaminen ja sääntöjen noudattaminen ovat hyvin arkisia tekijöitä, jotka voivat aiheuttaa surua lapsille jopa päivittäisellä tasolla. Sääntöjen noudattaminen voi harmittaa, mikäli sääntö ei miellytä lasta ja lelu voi vahingossa hukkua niin kotona kuin varhaiskasvatuksessakin. Tämän vuoksi on yllättävää, ettei vastaavia surun aiheuttajia esiintynyt muissa kuin kahdessa kirjassa. Toisaalta lelun kadottaminen ja sääntöjen noudattaminen voivat olla niin tavallisia surun aiheuttajia, ettei niitä käsitteleviä lastenkirjoja koeta tarpeellisiksi. Myös vanhempien päihdeongelma esiintyi vain yhdessä aineiston teoksessa surun aiheuttajana, mutta syy lienee täysin päinvastainen. Aihe on erittäin vakava, joka vaikuttanee siihen, ettei aiheesta ole tehty montaa lapsille suunnattua teosta. Kirjan aihe toisaalta heijastaa lastenkirjallisuuden trendin muutosta, sillä Heikkilä-Halttusen (2010) mukaan nykyajan kirjallisuudessa ei ole enää havaittavissa aiheita, joista ei voisi kirjoittaa. Tästä hyvänä esimerkkinä on juuri vanhempien päihdeongelmasta kertova *Et ole yksin, Pikku-Kurre!* -kirja. Huomattavaa oli, että lähes kaikissa aineiston kirjoissa esiintyi eläinhahmoja. Tämä on toisaalta luonnollista lastenkirjoille, sillä kirjat pyrkivät helpottamaan vaikeiden asioiden käsittelyä etäännyttämällä vaikeat asiat eläinmaailmaan (Heikkilä-Halttunen, 2010).

Toisen tutkimuskysymyksen pohjalta selvitettiin, millaisia surureaktioita kirjoissa esiintyy. Surun ilmentymissä sosiaaliset reaktiot olivat yleisin reaktiotapa suruun julkaisuajankohdasta riippumatta ja reaktiotavoista korostui erityisesti itkeminen. Poijulan (2002) mukaan itkeminen onkin lapselle luonnollinen tapa viestiä, että jokin on vialla, joten on luonnollista, että itkeminen esiintyy surureaktiona lähes kaikissa aineiston kirjoissa. Muita sosiaalisia reaktioita olivat vetäytyminen, kiukku ja riehuminen, joista vetäytyminen oli yleisin reaktio. Erkkilän ja kollegoiden (2003) mukaan vetäytyminen on luonnollinen reaktio surun keskellä etenkin pienemmällä lapsilla, joten aineistossa esiintyvät reaktiot peilaavat lapsen elämää myös vetäytymisen osalta. Vetäytymisen avulla omia ajatuksia ja tunteita voi käsitellä rauhassa, mutta toisaalta on huolehdittava siitä, ettei lapsi vetäydy liikaa. Myös kiukun ilmentyminen käytöksessä on hyvin yleistä lapsille, kun lapsi kohtaa esimerkiksi pettymyksiä.

Psykologisia reaktioita olivat onnettomuuden tunne, tilanteen kieltäminen, murehtiminen, painon tunne jaloissa ja nukahtamisvaikeus. Surusta koitua onnettomuuden tunne on luonnollista ja myös muut kirjoissa esiintyvät psykologiset reaktiotavat ovat peilattavissa tosielämään. Lapsi ei kuitenkaan välttämättä ymmärrä, että kyseiset reaktiot voivat olla liitännäisiä suruun. Tämän vuoksi on hyvä, että kirjallisuudessa ilmeni myös erilaisia psykologisia reaktioita, sillä näin lapsi saa kosketuspintaa erilaisiin surusta koituihin tuntemuksiin. Psykologisia reaktioita esiintyi aineistossa tasaisesti julkaisuajankohdasta riippumatta.

Fyysisiä reaktioita olivat väsymys, vatsakipu, päänsärky sekä puristava tunne rinnassa. Fyysisten reaktioiden ilmeneminen ei ollut riippuvainen julkaisuajankohdasta, vaan niitä ilmeni tasaisesti sekä vanhemmassa että uudemmassa kirjallisuudessa. Aineistossa mainitut reaktiot ovat Poijulan (2016) mukaan normaaleja fyysisiä reaktioita suruun ja kirjallisuuden kautta lapselle voidaankin ilmaista, että surusta voi seurata myös fyysisiä reaktioita. Näin lapsi ei koe fyysisiä tuntemuksia esimerkiksi pelottavina, vaan tietää niiden olevan tavallisia, ohimeneviä tuntemuksia surun keskellä.

Kirjoissa esiintyvät suruun liittyvät reaktiotavat ovat peilattavissa surevan lapsen reaktioihin. On huomattava, että ei ole olemassa vain yhtä tapaa reagoida suruun, vaan jokainen reagoi yksilöllisesti ja kokee surun omalla tavallaan. (Pojjula, 2016.) Tämän vuoksi on hyvä, että kirjoissa esiintyi monipuolisesti eri

reaktiotapoja. Tämä voi helpottaa lasta samaistumaan kirjojen hahmoihin ja auttaa ymmärtämään erilaisia suremisen tapoja. Heikkilä-Halttusen (2015) mukaan samaistumisen kokemukset ovatkin lastenkirjallisuuden tärkein tehtävä.

Surun ratkaisukeinoista muiden hahmojen tuki korostui aineistoissa julkaisuajankohdasta riippumatta. Muiden hahmojen antaman tuen muodot vaihtelivat kirjojen välillä, mutta yleisin tuen muoto oli muilta hahmoilta saatu lohdutus julkaisuajankohdasta riippumatta. Muita muiden hahmojen antaman tuen muotoja olivat yhteinen tekeminen muiden hahmojen kanssa, ystävältä saatu apu ja aikuisen väliintulo riita- tai ongelmatilanteissa. Muilta saatu tuki pätee yleisesti lasten suruprosessiin, sillä lasten surukokemusta helpottaa, kun hänen elämässään on läsnä kuunteleva ja auttava ihminen. Läheisyys ja tuki sekä lapsen kanssa puhuminen ovatkin yleisiä keinoja, joilla aikuinen voi tukea surevaa lasta. (Pojjula, 2002.)

Muistelun esiintyminen ratkaisukeinona esiintyi kirjoissa, joissa hahmot olivat menettäneet läheisensä. Muistelu oli havaittavissa ainoastaan aineiston uudemman julkaisuajankohdan kirjoissa. Kuollutta läheistä muisteltiin yhdessä muistoja kertomalla sekä valokuvien kautta. Myös Kokko (2012) on todennut tutkimuksessaan, että kuolemaa käsittelevät lastenkirjat sisältävät viittauksia muistoihin ja kuolleen läheisen muisteluun. Vainajan muistelu onkin monille tärkeää ja muistelu auttaa kanavoimaan suruun liittyviä tunteita sekä rakentamaan uudenlaista identiteettiä läheisen kuoleman jälkeen (Vähäkangas, 2020). Läheisen menetys voi koskettaa pieniä lapsia, jonka vuoksi on hyvä, että kuolemaa käsitteleviä teoksia on tehty myös lapsille, vaikka aihe koettaisiinkin vaikeaksi.

Muita surun ratkaisukeinoja olivat lemmikin hankinta, tekemisen vaihtaminen, anteeksipyyntö, kadonneen asian löytyminen, surun helpottuminen tunteiden ilmaisun kautta, mielikuvitusystävä sekä toivo uusista ystävistä. Lemmikin hankinta esiintyi surun ratkaisukeinona vain yhdessä kirjassa. Kyseinen kirja oli ainoa, jossa päähenkilö oli aikuisikäinen, joka osaltaan selittää muista kirjoista poikkeavaa ratkaisukeinoja. Muiden ratkaisukeinojen voidaan katsoa olevan arkisia keinoja surun ratkaisuun lapsen elämässä: surun helpottuminen tunteiden ilmaisun eli itkemisen kautta ja tekemisen vaihtaminen itkemisen jälkeen ovat luonnollisia tapoja, miten lapset toimivat surua aiheuttavassa tilanteessa. Myös anteeksipyyntö riitatilanteiden jälkeen on tärkeä

sosiaalinen normi, joka opetetaan lapsille jo pienestä pitäen. Mielikuvitusystävän luominen oli odottamaton surun ratkaisukeino, mutta toisaalta Laihosen (2016) mukaan useilla lapsilla on mielikuvitusystäviä, joiden kanssa opetellaan esimerkiksi vuorovaikutustilanteita.

Surua aiheuttavien tekijöiden, sen aiheuttamien reaktioiden ja ratkaisukeinojen välillä oli paljon samankaltaisuuksia julkaisuajankohdasta riippumatta. Samankaltaisuus painottui erityisesti surureaktioissa ja surun ratkaisukeinoissa, joista sosiaaliset surureaktiot ja muiden hahmojen tuki korostuivat kaikissa kirjoissa julkaisuajankohdasta riippumatta. Toisaalta poikkeuksiakin löytyi surua aiheuttavien tekijöiden suhteen, sillä vanhempien päihdeongelma ja avioeron tuomat haasteet eivät esiintyneet useammassa kuin yhdessä kirjassa ja sijoittuivat eri julkaisuajankohdille. Pakolaisuudesta johtuvista haasteista kertova teos taas sisältyi ainoastaan uudempaan kirjallisuuteen. Tämä johtuneekin pakolaisten määrän kasvusta, joka korostui etenkin 2015-luvulla. Osa pakolaisista on alaikäisiä, jotka saapuvat vieraaseen maahan ilman perhettä, joten kyseiselle lastenkirjallisuuden temalle on nykyaikana todellinen tarve.

Vanhemmasta julkaisuajankohdasta poiketen uudempi kirjallisuus osoittautui osittain täsmäkirjoiksi. Täsmäkirjat voivat auttaa lapsia käsittelemään suruun liittyviä tunteita, mikäli kyseiset aihepiirit koskettavat lapsen elämää, ja ne voivat toisaalta auttaa myös aikuista ymmärtämään lapsen kokemusmaailmaa. Kirjallisuus on hyvä väylä ottaa vaikeita asioita esiin lapsen kanssa ja sen avulla voi käsitellä asioita, joista ei osaa muuten puhua (Heikkilä-Halttunen, 2015).

Jokainen lapsi tarvitsee ymmärrystä tunteitaan ja reaktioitaan koskien sekä tiedon siitä, että heidän elämänsä jatkuu surusta huolimatta (Poijula, 2016). Surua käsitteleviä kirjoja kannattaa hyödyntää varhaiskasvatuksessa tunnekasvatuksen tukena. Kirjat toimivat oppimisen välineenä ja tarinoiden avulla voidaan konkretisoida eri tapahtumia lapsille. Kun tunnekokemuksia käsitellään kirjallisuuden avulla, lapset voivat nähdä erilaiset kokemukset ja ilmiöt uudella tavalla. (Aerila & Kauppinen, 2021.) Aineistossa esiintyvät surua aiheuttavat tekijät, surureaktiot sekä surun ratkaisukeinot peilaavat lasten elämää ja ovat samaistuttavissa. Aineisto konkretisoi erilaisia ilmiöitä ja tapahtumia lapsille ymmärrettävällä tavalla ja soveltuu näin ollen tunnekasvatuksen tueksi. Aineistossa esiintyvät surun ulottuvuudet olivat osin erilaisia, joten aineistoa voi hyödyntää eri tilanteissa. Olennaista on, että kirjallisuuskasvatuksellinen toiminta

on lapsilähtöistä ja kirjallisuus tuleekin valita ryhmän tarpeet huomioiden. On myös tärkeää keskustella lasten kanssa kirjan tapahtumista lukemisen jälkeen, jotta lukuhetkestä saadaan tehokkain tunnekasvatuksellinen hyöty.

5.2 Tutkimuksen luotettavuus ja eettisyys

Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2012) on määritellyt hyvän tieteellisen käytännön lähtökohdat tutkimuseettisestä näkökulmasta. Tutkimuksen tulee noudattaa kyseisiä käytäntöjä ollakseen eettisesti hyväksyttävä ja luotettava, ja jotta tulosten voidaan katsoa olevan uskottavia. Tutkimuksessa on huomioitu kyseiset lähtökohdat: tutkimustyö sekä tulosten tallentaminen, esittäminen ja arviointi on toteutettu rehellisesti yleistä huolellisuutta ja tarkkuutta noudattaen. Tutkimuksessa ei vaadittu erillisiä tutkimuslupia, koska kyseessä oli kirjallisuusanalyysi.

Eskolan ja Suorannan (1998) mukaan laadullisen tutkimuksen luotettavuuden arvioinnissa tulee ottaa huomioon koko tutkimusprosessi. Tutkimuksessani on pyritty kuvaamaan tutkimusprosessin vaiheet läpinäkyvästi ja muiden tutkijoiden työ on myös tuotu esiin asianmukaisin viittein. Tutkimuksessa on myös pyritty selkeyttämään tutkimuksen analyysiprosessia ja tuloksia taulukoiden avulla. Luotettavuutta arvioidessa tulee kuitenkin ottaa huomioon se, että tulokset perustuvat omiin havaintoihini ja tulkintoihini: toinen tutkija saattaisi tehdä täysin erilaisia tulkintoja aineiston pohjalta. Lisäksi erilainen tutkimusaineisto tai aineiston määrän lisääminen saattaisi tuottaa toisenlaisia tulkintoja ja tuloksia. Toisaalta tutkimuksen luotettavuutta lisää se, että kirjallisuusterapiaa koskevissa tutkimuksissa lastenkirjallisuuden on todettu olevan toimiva väline erilaisten tunteiden kohtaamisessa ja myönteisten selviytymiskeinojen rakentamisessa. Tällä viitataan vahvistuvuuteen, joka tarkoittaa sitä, että tutkimustulokset saavat tukea aiemmista tutkimustuloksista (Eskola & Suoranta, 1998).

Luotettavuuden pohdinnassa on tärkeää arvioida myös käytettyä kirjallisuutta (Tuomi & Sarajärvi, 2018). Teoriaosuudessa käytetty lähdekirjallisuus on tutkimuksen kannalta relevanttia ja käytetyt lähdeartikkelit ovat vertaisarvioituja. Tutkimusaineisto valittiin sattumanvaraisesti sen perusteella, että niiden sisällössä oli havaittavissa suruun liittyviä teemoja.

Tutkimusaineistoksi ei siis esimerkiksi valittu pelkkiä tunnetaitokasvatukseen luotuja ja suruun painottuvia täsmäkirjoja, vaikka uudempi kirjallisuus osoittautuikin joiltain osin täsmäkirjoiksi. Tämä lisää tutkimuksen luotettavuutta, koska tutkimusaineisto ei rajaudu vain tietyn tyyppiseen kirjallisuuteen. Tutkimusaineisto oli kuitenkin pieni, joten tuloksia ei voi Eskolan ja Suorannan (1998) mukaan luotettavasti yleistää. On myös huomattava, että kirjojen pituudet vaihtelivat, joten aineiston vertailukelpoisuus ei ole täysin optimaalinen.

5.3 Jatkotutkimusaiheet

Tutkimuksessa tutkittiin surun ulottuvuuksia lasten kuvakirjoissa. Tuloksista ilmeni, että surua aiheuttavat tekijät, reaktiotavat suruun sekä surun ratkaisukeinot olivat hyvin samankaltaisia ajankohdasta riippumatta. Jatkotutkimusta voitaisiin tehdä tutkimalla julkaisuajankohdaltaan vanhempia kirjoja: julkaisuajankohdaltaan huomattavasti vanhempia kirjoja tutkimalla saatettaisiin saada erilaisia tutkimustuloksia. Jatkotutkimusta voitaisiin toteuttaa myös varhaiskasvatuksen kentällä esimerkiksi tutkimalla kirjojen toimivuutta ja hyödyllisyyttä lasten surun käsittelyssä ja tunnekasvatuksessa. Jatkotutkimuksessa voitaisiin selvittää, ovatko aineiston kirjat tehokkaita suruun liittyvässä tunnekasvatuksessa ja kehittävätkö sadut ja niistä yhdessä käytävä keskustelu lasten surunkäsittelyyn liittyviä taitoja. Jatkotutkimusta olisi mielenkiintoista tehdä lapsen näkökulmasta heidän lukukokemuksiinsa perustuen sen sijaan, että tutkimus perustuisi vain kasvattajien tekemiin havaintoihin ja haastatteluihin.

LÄHTEET

- Aerila, J.-A. & Kauppinen, M. (2021). *Kirjasta kaveri – Sytykkeitä lukijaksi kasvamiseen*. PS-Kustannus.
- Dyregrov, A. (2008). *Grief in children a handbook for adults*. Jessica Kingsley Publishers.
- Erkkilä, J., Holmberg, T., Niemelä, S. & Ylönen, H. (2003). *Surevan lapsen kanssa*. SMS-Tuotanto Oy.
- Eskola, J. & Suoranta, J. (1998). *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Vastapaino.
- Fält, K. (2014). Pullistelevia lihaksia, berserkkيراivoa ja haarniskafetisismiä. Keskiajan kuvallistaminen lasten ja nuorten tietokirjoissa. Teoksessa M. Mustola (toim.), *Lastenkirja. Nyt* (s. 67–88). Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hansen, C. & Zambo, D. (2007). Loving and Learning with Wemberly and David. Fostering Emotional Development in Early Childhood Education. *Early Childhood Educational Journal* 34 (4), 273–278. <https://doi-org.libproxy.tuni.fi/10.1007/s10643-006-0124-9>
- Heath, M. A., Sheen, D., Leavy, D., Young, E., & Money, K. (2005). Bibliotherapy: A Resource to Facilitate Emotional Healing and Growth. *School Psychology International*, 26(5), 563–580. <https://doi.org/10.1177/0143034305060792>
- Heikkilä-Halttunen, P. (2010). *Minttu, Jason ja Peikonhäntä*. BTJ Finland Oy.
- Heikkilä-Halttunen, P. (2015). *Lue lapselle! Opas lasten kirjallisuuskasvatukseen*. Atena Kustannus Oy.
- Heikkilä-Halttunen, P. (5.1.2020). Kirja auttaa lasta tunnistamaan tunteita – Moni tavallinen lastenkirja toimii tässä jopa paremmin kuin tunnekasvatuksen täsmäkirjat. *Helsingin Sanomat*. <https://www.hs.fi/kulttuuri/art-2000006363111.html>
- Heinimaa, E. (2001). Kuvakirjat lapsen ja aikuisen maailmassa. Teoksessa M.

- Suojala & M. Karjalainen (toim.), *Avaa lastenkirja! Johdatus lastenkirjallisuuden lajeihin ja käyttöön* (s. 142–164). Lasten keskus.
- Hirvonen, M. (2020). Surun prosessikaaviota ei ole. Teoksessa T. Lahti (toim.) *Suru* (s. 55–56). Duodecim.
- Itkonen, J. (2020). Surua on tutkittu jo vuosisatojen ajan. Teoksessa T. Lahti (toim.), *Suru* (s. 9–17). Duodecim.
- Jalovaara, E. (2006). *Tunnetaidot tiedon rinnalle kasvatuksessa*. Pilot-kustannus Oy.
- Jääskinen, A-M. (2017). *Mitä sä rageet? Lapsen ja nuoren tunnetaitojen tukeminen*. Lasten keskus ja Kirjapaja Oy.
- Kiviniemi, K. (2015). Laadullinen tutkimus prosessina. Teoksessa R. Valli & J. Aaltola (toim.), *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2: Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin* (s. 74–88). PS-Kustannus.
- Koivula, M. & Laakso, M-L. (2017). Lapsen varhainen kehitys kommunikaation, vuorovaikutussuhteiden ja leikin näkökulmista. Teoksessa M. Koivula, A. Siippainen, P. Eerola-Pennanen & M. L. Böök (toim.), *Valloittava varhaiskasvatus: oppimista, osallisuutta ja hyvinvointia* (s. 108–128). Vastapaino.
- Kokko, M. (2012). *Sureva mieli sanoin ja kuvin. Läheisensä menettäneen lapsen kokemus Riitta Jalosen ja Kristiina Louhen kuvakirjoissa*. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto.
- Kotimaisten kielten keskus & Kielikone Oy. (2022). *Suru*. Haettu 16.12.2022 osoitteesta <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/#/suru?searchMode=all>
- Kärkkäinen, K. (2020). Lapsen suru. Teoksessa T. Lahti (toim.), *Suru* (s. 90–97). Duodecim.
- Köngäs, M. (2019). *Tunneäly varhaiskasvatuksessa*. PS-Kustannus.
- Lahti, T. & Partonen, T. (2020). Keho reagoi suruun. Teoksessa T. Lahti (toim.), *Suru* (s. 141–147). Duodecim.
- Laihonen, K. (3.8.2016). Mielikuvitusystävä on lapsen normaalia kehitystä: "Tietää kyllä ettei kaveri ole totta". *Yle Uutiset*. <https://yle.fi/a/3-9068083>
- Lipponen, L., & Pursi, A. (2022). Children's grief: repertoires of practices in institutional early childhood education and care. *Mind, Culture, and Activity*, 29(3), 215–235. <https://doi.org/10.1080/10749039.2022.2133144>

- Mannerheimin Lastensuojeluliitto. (18.6.2021). *Jatkuva riitely perheessä*.
<https://www.mll.fi/vanhemmille/tukea-perheen-huoliin-ja-kriiseihin/jatkuva-riitely-perheessa/>
- Marttinen, T. (2007). Lastenkirjoissa kuplii nauru. Teoksessa L. Pentikäinen, A. Ruhala & H. Niinistö (toim.), *Mediametkaa! Osa 2 – Kasvattajan matkaopas lasten mediamaailmaan* (s. 88–92). Mediakasvatuskeskus Metka ry.
- Mercurio, M. L., & McNamee, A. (2006). Healing Words, Healing Hearts: Using Children's Literature to Cope with the Loss of a Pet. *Childhood Education*, 82(3), 153–160. <https://doi.org/10.1080/00094056.2006.10521367>
- Mikkonen, K. (2005). *Kuva ja sana. Kuvan ja sanan vuorovaikutus kirjallisuudessa, kuvataiteessa ja ikonoteksteissä*. Gaudeamus.
- Mustola, M. (2014a). Lastenkirjallisuus käsitteenä ja lajina. Teoksessa M. Mustola (toim.), *Lastenkirja. Nyt* (s. 7–24). Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Mustola, M. (2014b). "Pertti hyppäsi kerrostalon katolta". Tulevien lastentarhaopettajien kirjoituksia lastenlyriikan epämukavista aiheista. Teoksessa M. Mustola (toim.), *Lastenkirja. Nyt* (s. 171–192). Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Mäki, S. & Arvola, P. (2009). Kirjallisuusterapia lasten ja nuorten pahoinvoinnin ennaltaehkäisijänä. Teoksessa S. Mäki & P. Arvola (toim.), *Tarina tukee lasta. Opas lasten ja nuorten kirjallisuusterapiaan 2* (s. 12–19). Duodecim.
- Ng, S. C., & Sun, H. (2022). Promoting Social Emotional Learning through Shared Book Reading: Examining Teacher's Strategies and Children's Responses in Kindergarten Classrooms. *Early Education and Development*, 33(8), 1326–1346.
<https://doi.org/10.1080/10409289.2021.1974232>
- Nikolajeva, M. (2013). Picturebooks and Emotional Literacy. *The Reading Teacher*, 67(4), 249–254. <https://doi.org/10.1002/trtr.1229>
- Opetushallitus. (2022a). *Tunteesta tunteeseen – ihmismielen tarina kuvin ja sanoin. Opettajan aineisto*. Haettu 16.12.2022 osoitteesta <https://www.oph.fi/fi/oppimateriaali/tunteesta-tunteeseen-ohjaajan-opas/1-tunteet-mita-ne-ovat>

- Opetushallitus. (2022b). *Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2022*. Haettu 2.2.2023 osoitteesta https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/Varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet_2022_1.pdf
- Pihlaja, P. (2018). Sosiaalis-emotionaalinen kehitys ja sen vaikeudet. Teoksessa P. Pihlaja & R. Viitala (toim.), *Varhaiserityiskasvatus* (s. 141–181). PS-kustannus.
- Poijula, S. (2002). *Surutyö*. Kirjapaja.
- Poijula, S. (2016). *Lapsi ja kriisi: selviytymisen tukeminen*. Kirjapaja.
- Pulkkinen, M. (2016). *Salattu, suoritettu ja sanaton suru. Läheisen menettäminen kokonaisvaltaisena kokemuksena*. Väitöskirja. Helsingin yliopisto.
- Puusa, A. & Juuti, P. (2020). Organisaatiokulttuurinäkökulma esimerkkinä laadullisen tutkimuksen yleistymisestä. Teoksessa A. Puusa & P. Juuti (toim.), *Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät* (s. 58–72). Gaudeamus Oy.
- Stillman, S. B., Stillman, P., Martinez, L., Freedman, J., Jensen, A. L., & Leet, C. (2018). Strengthening social emotional learning with student, teacher, and schoolwide assessments. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 55, 71–92. <https://doi.org/10.1016/j.appdev.2017.07.010>
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2018). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Tammi.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta. (2012). *Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa*. Haettu 18.12.2022 osoitteesta https://tenk.fi/sites/tenk.fi/files/HTK_ohje_2012.pdf
- Vähäkangas, A. (2020). Surevan tunneside vainajaan voi jatkua. Teoksessa T. Lahti (toim.), *Suru* (s. 52–54). Duodecim.

LIITTEET

Liite 1: Tutkimusaineisto

Alanen, N. (2022). *Anna ja eron tuomat muutokset*. Kustannus Oy Pieni Karhu.

Chichester Clark, E. (2005). *Karrin ja Kurren ystävyys* (R. Viitanen, käänt.).

Kustannus-Mäkelä. (Alkuperäisteos julkaistu 2005).

Durant, A. (2004). *Aina ja ikuisesti* (T. Leskinen, käänt.). Kustannus-Mäkelä.

(Alkuperäisteos julkaistu 2003).

Furu, F. (2021). *Mutta te ette ole äiti*. (K. Tapola, käänt.). Etana Editions.

Kaskinen, A-M. (2007). *Liian raskas reppu: kuinka selvisin kiusaamisesta*.

Kirjapaja.

Laiho, S. (2003). *Et ole yksin, Pikku-Kurre!*. Lasten Keskus.

McDonald, A. (2018). *Jukka Hukka ja Iso Hukka* (A. Pikkupeura, käänt.). PS-

Kustannus. (Alkuperäisteos julkaistu 2016).

Nordqvist, S. (2001). *Viiru kateissa* (E. Nuotio, käänt.). Tammi. (Alkuperäisteos

julkaistu 2001).

Nousiainen, M. (2020). *Fretti Mercury etsii onnea*. Otava.

Partanen, I. (2022). *Talo nimeltä Panda*. Kumma.

Pruuki, H. (2022). *Surutalvi*. Lasten keskus.

Pöyhönen, J. & Livingston, H. (2021). *Heko Kroko kiusaa*. Mäkelä.

Tapola, K. (2004). *Satu joka oli totta*. Tammi.

Velthuijs, M. (2004). *Sammakko on surullinen* (P. Santonen, käänt.).

Kustannus-Mäkelä. (Alkuperäisteos julkaistu 2003).

Warsta, T. (2005). *Punainen pallo*. Tammi.